

ORBÁN IMRE PHD

banimre@gmail.com
főiskolai docens (SZTE JGYPK)

„Csanád vármegye egyetlen szocialista sajtója”

A Népköztársaság és a Vörös Hírlap a vallásról és a vallásoktatásról

„Csanád County’s only socialist press” The Népköztársaság (People’s Republic) and the Vörös Hírlap (Red Gazette) on religion and religious education

ABSTRACT

The article examines how the communist newspapers in Makó wrote about religion and religious education during the time of the Hungarian Soviet Republic. It first presents the social democratic and bourgeois radical programs related to religion and religious education. Then, it analyzes the articles in the newspapers. These newspapers promoted the abolition of church schools and compulsory religious education, arguing that religion should be entirely relegated to the private sphere. Instead of compulsory religious education, the newspapers essentially advocated for the introduction of compulsory communist education. They saw the new ideal, perfect social system—communism—as the solution to all of people’s problems. The newspapers served as tools of revolutionary communist propaganda in March and April 1919 in Makó.

KEYWORDS

Hungarian Soviet Republic, Makó, Csanád County, People’s Republic, Red Gazette, communist propaganda.

DOI 10.14232/belv.2024.3.6
<https://doi.org/10.14232/belv.2024.3.6>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Orbán Imre (2024): „Csanád vármegye egyetlen szocialista sajtója”. A Népköztársaság és a Vörös Hírlap a vallásról és a vallásoktatásról. *Belvedere Meridionale* vol. 36. no. 3. pp 106–131.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

Magyarországon az őszirózsás forradalom után, a királyság megszüntetésével és a köztársaság kikiáltásával kialakuló politikai helyzetben tovább folytatódtak a korábbi évtizedek egyház-politikai vitái. Napirenden maradt az állam és az egyház szétválasztásának, a vallásfelekezeti iskolák államosításának és a kötelező vallásoktatás megszüntetésének az ügye. Erről a Károlyi-kormányban szereplő politikai erők eltérően vélekedtek. Noha érezhető volt a folyamatos balra tolódás, az egyházakkal szemben a légkör is egyre ellenségesebbé vált, az oktatási rendben egyelőre alapvető változás nem történt. A Károlyi Mihály vezette új hatalom nem volt kifejezetten egyházellenes, s maguk az egyházak is igyekeztek helyüket megtalálni a függetlenné vált Magyarország életében, mégis a jelentős befolyással bíró polgári radikálisok és a szociáldemokraták részéről kemény támadásoknak voltak kitéve.¹

A hadüzenet az egyházak, a hitvallásos iskolák, a vallásoktatás számára azért már a Károlyi-kormány első napjaiban megérkezett. Noha a kormány nem tett közzé semmiféle tervet a valláserkölcsi alapú oktatás megszüntetésével kapcsolatban,² a Károlyi párti Lovászy Márton vallás- és közoktatásügyi miniszter³ a minisztérium újságjának, a *Néptanítók Lapjának*, az időszak meghatározó oktatáspolitikai orgánumának szerkesztésével 1918 novemberében mégis azt a polgári radikális *Zigány Zoltánt*⁴ bízta meg, aki a Jászi Oszkár körül csoportosuló „szociológus-gárda” harcos tagja, a felekezetnélküli iskolák lelkes harcosa volt.⁵ Ettől fogva Zigány a lapot nézeteinek propagandisztikus terjesztésére használta. Munkatársai szocialista és radikális tanárok lettek. A lap irányultsága az addigiakhoz képest 180 fokos irányt váltott.⁶

A helyzet akkor vált még veszélyesebbé, amikor a durván antiklerikális *Kunfi Zsigmond* lett előbb a Berinkei-kormány közoktatásügyi minisztere, később a Forradalmi Kormányzótanács

¹ Az időszakról lásd: TENGELY 2017.

² TENGELY (2011) 96. TENGELY (2017) 38-39.

³ Lovászy Márton 1918. október 31. és december 23. között volt miniszter. BÖLÖNYI 1978. 58.

⁴ Zigány Zoltán tapasztalt pedagógus, a radikális tanítómozgalom vezetője, szakkikkek írója, lapszerkesztő, szabadkőműves. Foglalkoztatta a magyar iskolarendszer reformja, a tanítóság helyzete. Elítélte a kártyavárként összeomló monarchiát, a radikális változások, a szocializmus híve. Lelkesedéssel, az igaz ügybe vetett hittel küzdött. Még az ellentétes tábor hívei is azt állították róla, hogy tehetséges, önzetlen, nagy munkabírási ember. Lásd: SIMON 1964., BIHARI 1964.

⁵ Kinevezését 1918. november 9-én kapta meg.

⁶ A változásról számos lap beszámolt. A „*Néptanítók Lapja*”-nak új szerkesztősége. OKTK 52. évf. 7-8. sz. (1918. december 1.) 141. Óriási váltás. Október 31-én a *Néptanítók Lapjában* még hangsúlyozták a vallásoktatás fontosságát, a jellemnevelésben betöltött szerepét, s azt, hogy Isten szava az egyedül helyes és irányadó a gyermekek egész életére vonatkozólag. *Jellemképzés a vallásoktatásban*. NL 51 évf. 45. sz. (1918. október 31.) 12.

közoktatásügyi népbiztosa.⁷ Kunfi már teljes erővel rontott neki a felekezeti iskoláknak és a vallásoktatásnak.⁸ A Tanácsköztársaság idején ebbe a terrorba kapcsolódott be Makón és Csanád vármegyében a Népköztársaság és a Vörös Hírlap újság.

A PROGRAMOK

A szociáldemokraták a vallásoktatásról

A szociáldemokrata programot az emberek főként a sajtóból ismerték meg. A kor lapjai széles körben tudósítottak erről. Ilyen tudósítás volt például a Néptanítók Lapjának a szocialista tanítók szakszervezete (Magyarországi Tanítók Szakszervezete) 1918. december 30-ai budapesti alakuló közgyűléséről született beszámolója. A gyűlésen lelkesen vizionáltak a kiépítendő új oktatási rendszerről. A főszovalók (Bokányi Dezső, Somogyi Béla) buzgón érveltek a szociáldemokrata párt programja mellett, miszerint nem kell dogmán alapuló etika, az egyházat és az iskolát Magyarországon is el kell egymástól választani, „mert az iskola a tudás temploma.”⁹ Haladéktalanul meg kell valósítani az „iskolák államosítását (az iskolák felekezetiellenességét) és az iskolai hitoktatás megszüntetését.” A Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumból a vallást ki kell iktatni, a Közoktatásügyi Minisztérium élére pedig szociáldemokrata szakembereket kell állítani.¹⁰

A szociáldemokrata eszmék szellemében a gyűlés elfogadott egy programtervezetet az oktatásról és a nevelésről. Ez akkor még csak elérendő célként fogalmazta meg azokat a kitételeket, melyek majd a Tanácsköztársaság idején a napi politika meghatározó részeivé váltak. A vallásoktatást érintő megállapítások a következők: *Nem kellene felekezeti iskolák. Iskolát csak az állam vagy a község tarthat fenn. Az iskolákból ki kell zárni az egyházak bármilyen befolyását, elsősorban a vallásoktatást. A vallásoktatás a szülők magánügye, amelyet egyházaikkal intézzenek el. Vallástan helyett felekezetek fölé emelkedő erkölcsstant kell tanítani.* Ezeket túl a tanítók semmilyen felekezetenél nem vállalhatnak munkát, melyért fizetés vagy bármi más javadalmazás jár.¹¹

A Néptanítók Lapja Kunfi Zsigmond¹² közoktatási minisztert idézve még hozzáteszi a megsemmisítő baljós ítéletet: aki a népoktatást továbbra is az egyház kezében akarja hagyni, az a „népműveltség ellensége.”¹³ Kunfi szereplése a legsötétebb jövőt vetítette előre. Kijelentette, a lelkiismereti szabadságot csak úgy lehet biztosítani, ha a szociáldemokrata programnak megfelelően „a vallás magánüggé válik, és ha annak következtében az iskolában sem taníthatja az állam a vallást.” Ő a szociáldemokrata párt megbízásából vesz részt a kormányban, igyekszik

⁷ Kunfi Zsigmond 1919. január 22-től a március 21-ig volt közoktatásügyi miniszter. Március 21-étől június 24-éig közoktatási népbiztos. BÖLÖNYI 1978. 59–60. TENGYEL 2017. 46.

⁸ BURJÁN KÁROLY: *A hitvallásos iskolákról*. Ismertette: *A hazai tanügyi lapokból*. NL 53. évf. 13-14. sz. (1920. április 1.) 16.

⁹ Ellentmondásos, mégis hatásos kép: antiklerikális érvelés vallási vonatkozású metaforával megvilágítva.

¹⁰ *A szocialista tanítók szakszervezetének alakuló közgyűlése*. NL 52. évf. 2. sz. (1919. január 9.) 9-10.

¹¹ Uo. 10.

¹² Kunfi Zsigmond. Tanár, majd le kellett mondania az állásáról. Irodalommal, esztétikával, szociológiával és politikával foglalkozott. Lefordította *Ipolyi Tamás* álnéven a Kommunista kiáltványt. Politikai nagygyűlések kedvelt szónoka. Elkötelezett szociáldemokrata, a Népszava munkatársa, szerkesztette a párt tudományos folyóiratát, a Szocializmust. Miniszter és közoktatásügyi népbiztos. Szilárdan hitte: „az új világ nem lehet más, mint a szocializmus világa.” ZIGÁNY 1919. 1-2. *Nagy események krónikája*. NL 52. évf. 12-14. sz. (1919. április 3.) 1. *Tanítók gyűlései. A miniszter a fővárosi tanítók között*. NL 52. évf. 12-14. sz. (1919. április 3.) 41–42.

¹³ ZIGÁNY 1919. 2.

a szociáldemokraták *politikai programját, világnézeti és erkölcsi felfogását a közoktatásban érvényesíteni*. A szülőknek és az egyházaknak jogában áll az iskolán kívül vallástanra tanítani azokat a gyermekeket, akiknek a szülei ezt kívánják. A jövőre vonatkozó sokatmondó megállapítása: *majd erő és hatalom kérdése dönti el ezt a vitás ügyet*.¹⁴ A programot illetően később annyi elmozdulás történt, hogy a fakultatív iskolai hitoktatást átmeneti megoldásként Kunfi is elfogadhatónak találta.¹⁵

Polgári radikálisok a vallásról és a vallásoktatásról

A vallásról és a vallásoktatásról a szociáldemokrata eszmékkel egybecsengő polgári radikális álláspontot fogalmazta meg Zigány Zoltán, a Néptanítók Lapjának főszerkesztője. Zigány kifejezetten azért vágyakozott a lapnak a szerkesztői állására, mert így tudta elérni a tanítók legnagyobb nyilvánosságát, s így tudta számukra közvetíteni „*a radikális demokrácia eszméit*.”¹⁶ Zigány egyébként nem vallotta magát kommunistának, de hitt a kollektívizmusban, elkötelezetten támogatta a Tanácsköztársaságot.¹⁷ Heves támadása a fennálló iskolarendszer ellen alkalmas volt az antiklerikális érzelmű embereknek, az új rend híveinek a megszólítására, a támogatói bázis növelésére.

Nézetei rendszerezett kifejtésére „*A vallásoktatás problémái*” címmel 1919. február-április hónapokban egy kisebb brosúrányi terjedelmű, hatrészes cikksorozatot írt.¹⁸ Az egyház- és vallásellenes „vörös” újságok, tanítók, agitátorok ebből és hasonló munkákból meríthettek „tudományos” érveket propagandájukhoz. A szöveg egyébként egy tanult, olvasott ember munkája. Változatosság, tájékozottság, gazdag szókincs, világos, érthető megfogalmazás jellemzi. Nehéz kérdéseket tudott áttekinthető módon fölvezetni. Akik elfogadták kiinduló álláspontját igaznak, azok számára érvelése meggyőző és logikus.

A szerző mindenekelőtt a *vallásoktatás közjogi vonatkozásait* elemezte. Kategorikusan kijelentette: „A modern iskolapolitika egyik sarkalatos követelése, hogy a teológiai szellemet és a vallásoktatást kiküszöböljük ki az iskolából, bízzuk a felekezetekre azt, hogy az önként jelentkező tanulókat ők oktathassák vallásra.” *Ez régi, radikális polgári követelés*. Tisztázta a radikális és a szociáldemokrata program kapcsolatát is. „Ezt a régi, radikális polgári követelést magáévá tette már évtizedekkel ezelőtt az erfurti programban a szociáldemokrata párt, ugyancsak programjába iktatta azt az országos radikális párt is... ez a mai kormány közoktatási programjában is benne van s realizálása a politikai erőviszonyoktól függ.”

Egyébként is a felekezeti szellem kiküszöbölését a „legműveltebb államok” már véghezvitték vagy kezdeményezték.¹⁹ Az állam és az egyház szétválása „*a modern művelődés irányvonalába esik*.” Az államnak nincs joga bárkit valamely vallás tanulására kényszeríteni, mert *ezt az állam közérdeke nem igazolja*. Ez eddig is túlkapás volt. A híveknek és az egyházaknak pedig

¹⁴ *A vallásoktatás az iskolában*. NL 52. évf. 5-6. sz. (1919. február 6.) 11.

¹⁵ TENGELY 2017. 51–52.

¹⁶ Szólni akart mindenkihez, a tanyai, falusi és városi tanítókhoz egyaránt. *Beköszöntő*. NL 51. évf. 45-46. sz. (1918. november 14.) 2. *Szerkesztői üzenet*. NL 52. évf. 12-14. sz. (1919. április 3.) 43.

¹⁷ „*A kommunizmus olyan szép és jó életforma, hogy azt felesleges erőszakolni, mert hiszen nagyon meg lehet azt szeretetni*”- vallotta. Zigány Zoltán: *A propaganda*. NL 52. évf. 26. sz. (1919. június 26.) 2.

¹⁸ Zigány Rasz Ali ben Ibrahim agának hivatalos jelentése... címen nyolcrészes futurisztikus cikksorozatot jelentett meg arról, hogy milyen lesz a kommunizmus, a kommunista iskola száz év múlva, azaz 2020-ban.

¹⁹ Hollandia, Franciaország, Anglia, Olaszország, Belgium, Svájc, Egyesült Államok, Württemberg, Poroszország, Bajorország, Ausztria példáját hozta föl.

semmiféle hátránya nem származik abból, ha a vallásoktatást az iskolákból kiküszöbölik, és a felekezetek hatáskörébe utalják. Sőt! A felekezeteknek örülniük kellene a kötelező hitoktatás megszüntetésének. A kényszer megszűnése ugyanis számukra nem járna jogok elvesztésével, és ez őket is fölszabadítaná. Kezükben maradna a vallásoktatás joga, melyben a szülők döntése alapján vehetnének részt a gyerekek. Az állam ebbe nem avatkozna bele.²⁰

A sorozat további részeiben a szerző a vallásoknak, különösen is a keresztény vallásnak és egyházaknak *elméleti és gyakorlati kritikáját* adta. Ennek lényege, hogy az egyházaknak sem értelmi és erkölcsi fölényük, sem politikai hatalmuk nincs, hogy a tudományos támadásokat legyőzzék, és a lelkiismereti szabadságot leigázzák. Ha a történelem folyamán ezekkel összeütközésbe kerültek, az mindig a vereségükkel és visszavonulásukkal végződött. Vádolta az egyházat, hogy a brutális államhatalom segítségével a tudományos kutatások útjába akadályokat gördített, és tilalmakat állított föl mindennel szemben, ami a Biblia szavaival ellentétes volt. A szerző *tendenciózusan válogatott* történelmi példák sorát hozta föl álláspontja igazolására nem mellőzve az érzelmekre ható, brutális részleteket: inkvizíció, kínzások, nyelvkitépés, halál, boszorkányperek és a hozzájuk kapcsolódó visszaélések, máglyán való elégetés, börtön, száműzetés... mely tévelygések szégyenében a protestáns felekezetek osztoztak a katolikusokkal. Ezekhez kapcsolódva a bibliakritika és az összehasonlító vallástudomány állításait felsorolva szólt hosszan az egyháznak még a vallástudományban elszenvedett vereségéről is.

Befejezésül a cikksorozat a *vallásoktatás pedagógiai szempontjainak* az elemzésével vizsziatért kiindul pontjához, a napi politikához. Érveket hozott arra, hogy a hittan ismeretlen fogalmak gépies tanulása, és a vallási dogmák és az erkölcsi törvények egymástól teljesen függetlenek,²¹ sőt a mai életben a vallásoktatás egyenesen akadálya az erkölcsi irányítás és mérték megszerzésének. A szellemi és erkölcsi fejlődésnek egyetlen feltétele van, a gondolkodásnak és a véleménynyilvánításnak a szabadsága. Igen erős képet használva kijelenti: „*csak öngyilkosságra készülő nép tagadhatja meg ezt fiától.*” Minden tehát egy irányba mutat, „*a vallásoktatást az iskolákból, a vallásos világszemléletet pedig a tantervekből az egyetlen emberi haladás érdekében sürgősen ki kell küszöbölnünk.*”²²

Zigány programismertetésével párhuzamosan a kontrasztokat hangsúlyozva, ironikus hangnemben, olykor gúnyosan *minősítette ellenfeleit*. Velük szemben ellenséges érzelmeket táplálva sugallta, hogy az álláspontjuk elavult, éppen ideje, hogy túllépjünk rajta. Az ellentétesen gondolkodók maradi elemek, a régi magyar tudatlanság és konokság képviselői, akik gáncsvetésre bujtogatnak. Rosszindulatú félrevezetéssel, méltatlan és alacsony demagógiával toborozzák a vallás védelmére a jóhiszemű embereket. És egyébként is, amikor hatalmi helyzetbe jutottak, a vallásszabadságot, az ellenvéleményt nem tűrték. Mindenben a „modern törekvések” ellentettjei. Nevetséges, amikor a felekezetek jajveszékülésbe kezdenek, hogy „az állam veszedelembre akarja dönteni a vallást.”

Ebben a közegben kijelölte a tisztességes publicisztika föladatát (ami egyben a saját írásának a minősítése is): a „*közvélemény felvilágosításának és megnyugtatójának a munkája.*”

²⁰ ZIGÁNY I. 1919. 1-2.

²¹ Japán példáját hozta erre. A vallásoktatás hiánya dacára Japánban a bűnesetek száma sokkal kisebb, mint bárhol nyugaton. A japán családi élet kristálytiszt; a nő erkölcsé megközelíthetetlen, a gyerekek, szülők, testvérek szeretete mintaszerű. Az adott szó szentsége olyan mélyen gyökerezik, hogy egy japán többre becsüli adott szavát életénél is. *Vallási viszonyok Japánban*. NL 52. évf. 8-9. sz. (1919. február 27.) 18.

²² ZIGÁNY VI. (1919) 8.

A MAKÓI KOMMUNISTA SAJTÓ

A vallásról és vallásoktatásról kifejtett polgári radikális és szociáldemokrata, kommunista álláspont megjelent a Tanácsköztársaság makói, Csanád vármegyei sajtójában is. A *Népköztársaság* és a *Vörös Hírlap* című újságok közvetítették ezt az emberek felé jellemzően a *marxi osztályharc elméleten keresztül*, az elnyomó kapitalista rendszer bírálataiba és az eljövendő kommunista társadalom dicsőítésébe ágyazva. A lapok a forradalmi fölvilágosító munkához akartak hozzájárulni, hogy ezzel segítsék a tanácskormány intézkedéseinek a városban és a vármegyében való elfogadtatását, melyek radikális megoldásokat írtak elő a vallással és a vallásoktatással kapcsolatban is.

A cikkek „színvonala”, noha ugyanazt az eszmét hirdették, erősen különbözött akár a Néptanítók Lapjának a szintjétől. Ezt nemcsak az írók fölkészültsége, olvasottsága, habitusa befolyásolta (az is), hanem a helyi társadalmi, politikai környezet, az elérni szándékozott olvasóközönség. A helyi lapoknak a vidék egyszerűbb, sok gonddal (megélhetés, munkahely, lakhatás, tüzelő, ruházat), a háború okozta egyéb csapásokkal és nyomorúságokkal (halál, rokkantság, eltűnt hozzátartozók, hadifogság, lelki sérülések) küzdő embertömeget kellett megszólítaniuk. Ha valamilyen fontos ügyben országosan ismert szerző írását vették át, az általában kilógott a sorból.

A cikkírók radikálisan fogalmaztak. *Hangvételük agitáló és propagandisztikus*. Szemléletes képeket, jól értelmezhető metaforákat használtak. Érvelésre túl sok figyelmet nem fordítottak. Egy vidéki közegben azok az írások lehetnek hatásosak, melyek a forradalmi eszméket didaktikusan, egyszerű, jól érthető üzenetként adták tovább. Ez a makói lapoknak nem mindig sikerült. Az ellenféllel szembeni bírálatauk – és ez inkább ártott – durva, gúnyos, ironikus és szélsőséges.

A cikkekben az országos kommunista sajtóhoz hasonló módon *erőteljes kettősség uralkodott*.²³ A szerzők ellentmondást nem tűrő megállapításokat téve élesen szembe állították a bukott régít az újjal. A monarchista, kapitalista rendszert minden elképzelhető negatív dologgal jellemezték. Az volt az összes rossz eredője és okozója. A régivel szemben állt az új, egy futurisztikus gyönyörű látomás, az ünnepélyes hangnemben bemutatott tökéletes, idilli világ, aminek a megteremtését szolgálják a forradalmi változások. *A szövegek ugyanakkor provokatívak is*. Erős érzelmeket keltve igyekeztek az embereket választásra kényszeríteni: te, aki most olvasod a lapot, a régi vagy az új, a rossz vagy a jó mellé állsz. Válassz!

A Népköztársaság

A szociáldemokrata Népköztársaság 1919. február 1-jétől jelent meg Csanád vármegye székhelyén, Makón, hetente hatszor.²⁴ Tehát napilap volt. Főszerkesztője Opre János.²⁵ A munka kezde-

²³ Lásd: SZABÓ 2019. passim.

²⁴ 1918. decemberben egy szociáldemokrata gyűlésen Halász Ferdinánd makói szociáldemokrata nyomdász, Nagy György gépmester, Farkas Imre makói szociáldemokrata vezető javasolták, vegyék meg a Nyomdász Szakszervezet budapesti eladó nyomdáját, és indítsanak lapot Makón, mivel rendelkeznek lapindítási engedéllyel. December-januárban a gépeket leszállították. Ezután indult a munka. *Ormos János, a 19-es makói főszerkesztő*. CSMH, 12. évf. 178. sz. (1967. július 30.) 4. A lapot az 1919. január 11-én alapított Népköztársaság Könyvnyomda és Könyvkötészet Résztvénytársaságban nyomták. Az igazgatóság: Halász Ferdinánd, Ludányi János, Nagy Gy. János, Nagy Gy. Ferencz és Opre János alapítókból állt. *I. Kivonat a magyarországi kereskedelmi cégjegyzékből*. KÉ 44. évf. 1. félév. (1919. április 13.) 752.

²⁵ Újságíró. Nagylaki román paraszt családból származott. Szerkesztette a Nagylak és Vidékét, majd 1919-ben a makói Vörös Hírlapot. Később Ormosra magyarosította a nevét. 75 éves korában, 1968-ban halt meg Szegeden. Temetésén jelent volt K. Szabó Mihály, az egykori makói direktórium tagja. *BARNA (1929) 185. Pör a szegedi kormányparti lap elbocsájtott munkatársa és a makói „Vörös Hírlap” körül*. DM 7. évf. 36. sz. (1931. február 14.) 3. *Búcsú Ormos János elvtárától*. CSMH 25. évf. 252. sz. (1968. október 26.) 5.

tektől fogva a helyi kommunisták (Rózsa Ferenc, Farkas Imre, Szoboszlai Imre) politikai irányítása alatt állt. A lap azzal „reagált” a Tanácsköztársaság kikiáltására, hogy a budapesti hatalomátvétel hírének Makóra történt megérkezése (március 22.) után, március 23-ától a szociáldemokrata helyett az osztályharcosabb „szocialista” napilapként határozta meg önmagát. Kommunista elkötelezettségét azzal mutatta, hogy a fejlécére fölkerült a Kommunista Kiáltvány híres befejező sora, a munkásmozgalom nemzetközi mozgósító jelszava: „*Világ proletárjai egyesüljete!*”

Már az újság névválasztása jelezte, a lap elvetett mindent, ami a monarchiához kapcsolódott: „*nem ismeri el az osztálykiváltságokat és undorral fordul el a léhaságtól, a háborútól és a régi rend minden legparányibb részétől.*”²⁶ Ünnepelte a forradalmat, mert az megszabadította a népet az úri igától, a zsarnok, önkényeskedő hatalomtól. Burzsoá, kapitalista és reakció ellenes volt, melynek képviselői mint népnyzó bitangok, hitvány gazok, dologtalan, jóllakott herék... kerültek az olvasók elé, köztük a „*püspökök, grófok és zsidó bérlők.*” De ennek vége, mert a Tanácsköztársaság elkergette a papokat (nemcsak a püspököket), a grófokat és a zsidó bérlőket.²⁷

A Tanácsköztársaság kikiáltása utáni napokban a rezsim helyben is saját hatalmának a megszilárdításával volt elfoglalva. Vallással foglalkozó nagy, elméleti cikkek írására ezekben a napokban nem volt sem erő, sem idő. Egy jelentősebb egyházi vonatkozású írás került az olvasók elé, de ez is átvétel. Persián Ádámnak, az „*előző népkormány*” katolikus ügyi kormánybiztosának²⁸ a leveléről van szó, melyben az immár volt kormánybiztos a papságtól búcsúzott. Az írást a Népköztársaság teljes terjedelmében közölte. Hangvétele lényegesen elütött az újság agresszív irányvonalától. Közzétételének oka: a Tanácsköztársasághoz való lojalitása, s az az üzenete, miszerint ha szembe fordulunk a szocialista párttal, akkor *kockára tesszük* az ország területi épségét, a belső békét és *a vallásszabadságot*.

Az olvasók számára az írásban *szokatlan volt az alsópapság pozitív megkülönböztetése* a főpapoktól, mivel Makón eddig, aki pap volt, csak rossz lehetett. Persián szerint az alsópapság a proletárokhoz hasonló zsarnokság alatt nyögött. Jogos igényei voltak, s nemes dolgok jellemezték: magyar szíve nem békült meg a rabsággal, proletár szíve mások üdvéért dobogott. A szocialista párt nyújtott feléjük testvéri jobbot, proletár kezét. Fölhívta a papokat, hogy tegyenek félre minden különvéleményt, és támogassák a proletárdiktatúrát. Kijelentette, „*a proletárdiktatúra nem üzen hadat a vallásnak*, de, hogy ne üzenjen hadat, annak előfeltétele az, hogy a vallás örve alatt szóhoz ne jussanak azok az irányzatok, amelyek, amíg uralmon voltak, a proletariátus esküdt ellenségeinek bizonyultak, és amelyeknek zsarnoksága alatt nyögött évtizedek óta a magyar katolikus alsópapság.” És megismétli, a proletárdiktatúra nemcsak a hazát adja vissza és kenyeret ad, de biztosítja a vallásszabadságot.²⁹ A szöveg – őket kifejezetten meg nem nevezve – megsemmisítő kritikát fogalmazott meg a főpapokról.³⁰

²⁶ *Nem az övék.* NK 1. évf. 47. sz. (1919. március 29.) 1.

²⁷ *Földműves proletárok!* NK 1. évf. 49. sz. (1919. április 1.) 2. Makó teljhatalmú irányítója, a kommunista Vásárhelyi Kámán hadügyi népbiztos is őket említi minden baj okozóiként. A régi bűnös társadalom emberei voltak mindenért felelősek: a háború borzalmai, a nyomor, az éhezés, özvegyen maradt asszonyok, árva gyerekek, lerongyolódva, megöregedve, rokkantan hazajött férfiak. *Vásárhelyi elvtárs programbeszéde.* NK 1. évf. 50. sz. (1919. április 2.) 2.

²⁸ Persián Ádám (1887-1934) újságíró, volt ferences növendék. Az őszirózsás forradalom után a katolikus egyházi ügyek kormánybiztosa. Lásd: TENGELY 2011. 113–117.

²⁹ Perzsián (sic) Ádám: *A katolikus papsághoz.* NK 1. évf. 45. sz. (1919. március 27.) 2.

³⁰ Az alsópapság szociális helyzetét velük szemben kell javítani, ők a proletariátus (alsópapság) esküdt ellenségei. Az alsópapság a zsarnokságuk alatt nyög, miközben az alsópapságot autokráciájuk föltámasztására akarják fölhasználni.

A Vörös Hírlap

Április 3-ától a Népköztársaság tevékenységének a folytatója névváltoztatás révén a Vörös Hírlap lett.³¹ A Népköztársaság elnevezés idejét múlttá vált, túlságosan az őszirózsás forradalomhoz, és az utána épülő polgári érához kötődött. A Vörös Hírlap cím osztályharcosabb, erőteljesebben fejezte ki az új, kommunista világot.³² A vörös szín a forradalmi munkásmozgalom, a proletárdiktatúra internacionalista alapszimbóluma. Ekkor igen sokan viselték helyben is jelvényként, gombként, szalagként. Furcsa, hogy a kommunisták a Tanácsköztársaság kikiáltása után majd két hetet vártak a névváltoztatással.

A Vörös Hírlap április 3. és április 27. között jelent meg a korábbiakhoz hasonlóan hetente hatszor. Szerkesztője Opré János maradt.³³ *Ez volt a Tanácsköztársaság helyi „hivatalos” lapja.* Így határozta meg önmagát: „szocialista lap”, „Csanád vármegye egyetlen szocialista sajtója,” mely a „proletáriátus érdekeiért küzd”, „harsány szavú szöszlője” a főlzabadított proletárságnak. „A Vörös Hírlap a Tanácsköztársaság programját vallja a magáénak. „Ezzel él, ezzel hal!” Saját módszeréről eufemisztikusan csak ennyit mondott: nyílt kártyával dolgozunk.³⁴ Fejlécén továbbra is ott volt olvasható a nemzetközi kommunista munkásmozgalom jelmondata: „*Világ proletárjai egyesüljete!*” A lapot két „hírlapíró elvtárs” állította össze.³⁵ Ennél természetesen többen írtak bele.

ELJÖTT AZ IDŐ

A kommunikációs helyzet alapvetően megváltozott, tovább radikalizálódott, miután Vásárhelyi Kálmán, a hadügyi népbiztos makói megbízottja az országos trendnek megfelelően, önkényesen megszüntette a nem kommunista lapokat: a Makói Újságot és a Makói Független Újságot.³⁶ Ezzel április 4-étől egyedül a Vörös Hírlap jelenhetett meg Makón és a megyében. Ezután a hatalomnak a legkisebb nyilvános sajtókritikától sem kellett tartania. Az újság helyi jelentőségét növelte, hogy ezekben a napokban a Budapesttel „való közlekedés nagyon gyarló volt, néha napokon át nem lehetett a (fővárosi) sajtótermékhez hozzájutni,³⁷ és az a tény, hogy a Vörös Hírlap a Tanácsköztársaság rendeleteit már akkor közölte, amikor azokat a vármegye hivatalosan még meg sem kapta. *Cikkei sokszor, minden miféle utasítás nélkül váltak helyben és a környékbeli falvakban hivatalos intézkedések alapjául.*³⁸

A Vörös Hírlapban *bőségesen találunk vallási és egyházi kérdéseket érintő írásokat.* A lap a bukott rendszert ostorozó, radikális társadalomkritikát megfogalmazó, ideologikus vagy

³¹ Alkalmilag megjelent melléklete a Vörös Katona. Nyomdája immár a Vörös Hírlap Könyvnyomda. BUZÁS 1972. 26.

³² A Tanácsköztársaság propagandájával és a Vörös Újsággal kapcsolatban lásd: SZABÓ 2019., HAVASMEZŐI 2010.

³³ BUZÁS 1972. 26.

³⁴ *Olvasóinkhoz.* VH 1. évf. 66. sz. (1919. április 20.) 4.

³⁵ Ezt a létszámot kívánták április 20. után három főre emelni. Ezért kellett a Vörös Hírlap példányainak az árát 20 fillérről 30 fillérré növelni. A helyi kommun részéről történő áremelés kínos volt. Magyarázkodni kellett, hogy ez nem „haszonlesés, tőkegyűjtés.” *Olvasóinkhoz.* VH 1. évf. 66. sz. (1919. április 20.) 4.

³⁶ . A Makói Újság és a Makói Független Újság nyomdáit szocializálták

³⁷ TARNAY 1929. 72.

³⁸ Uo. Például Csanád vármegyei Magyarcsanádon az ott táborozó vörös katonák lelkesen végrehajtottak minden olyan intézkedést, amellyel kapcsolatban utasítás még nem érkezett, „de bekövetkezésükről hírlapilag tudomást szerezhettek.” MICSÁK 1928. 178.

politikai témájú cikkeiben szinte mindig fölbukkant valamilyen módon a vallás, az egyház és az igazságtalanságok kapcsolata. *Marxista alapon közelítették meg a kérdést.* E szerint az az alaphelyzet, hogy a gazdagok eszközként használják a kitalált, emberek által alkotott hitet hatalmuk fenntartásához. A kapitalisták, a burzsoák (akik továbbra is itt vannak köztünk), képmutatók. Mindenük megvan, ami a földi életben szükséges. Hirdetik a vallást, miközben ők maguk nem hisznek. Tehát hazudnak. Csak a szegényeket akarják féken tartani, rászorítani helyzetük elfogadására. A hitet használják az elnyomottak elbódítására. Túlvilági ígéretekkel terelik el a proletárok figyelmét a mindennapi életük részét képező elnyomásról. Az evilági élet elfogadására buzdítanak, ami lehetetlenné tesz minden, egy igazságosabb társadalomért folyó küzdelmet (az osztályharcot). Tehát *a vallás az igazságtalan társadalmi berendezkedés fenntartásának az eszköze.* Hogy a lap nem fogadja el Istent létező személynek, azt azzal is jelezte, hogy nevét következetesen kis „i” betűvel írta. A Biblia is, mely ugyancsak kisbetűs, csak egy írói produktum.

A lap élesen támadta a vallásoktatást, a katolikus nevelést, a vallásgyakorlást. Szelleme *gyűlölettel teli, durván antiklerikális.* Sértő, lekicsinylő módon a papokat csuhásoknak, a hit igazságait ostoba, lélekgyilkos babonának, a vallásos világnézetet csuhás szellemnek, sötét tudatlanságnak nevezi. A hitoktatással kapcsolatos tevékenységet üzemeknek tartja, mely még elpusztulni sem tud méltóságteljesen, kimúlásában is még egy kicsit „rángatózik.” Súlyos vádja, hogy *mindez ártalmatlan a gyermekekre.* Ezzel állította szembe a tanácskormány rendeleteit és a kommunista szellemet, mely kiragadja a papok karmaiból és a babona sötét légköréből a tudatlan gyermekeket.³⁹ Az elnyomó persze a végsőkig küzd a kötelező vallásoktatásért, mert alapvető érdeke, hogy a szegény vallásos legyen, a helyzetével megbékélve, a túlvilági boldogságban reménykedve higgyen. Mindezeknek azonban van ellensúlya: *az öntudatra ébredő proletár,* aki már itt a földön akarja elérni a mennyországban ígért boldogságot, s rájön, hogy ez el is érhető a kommunista társadalomban.

Az újság írásai erősen propagandisztikusak. Céljuk megnyerni az ügynek az olvasót. A cikkek számba vették az igazságtalanságokat, és ezek alapján szenvedélyesen, az érzelmekre hatva lázítottak. Mellőzték a komolyabb érvelést. Erről írta Tarnay Ivor alispán: *„E két hírlapnak (Népköztársaság, Vörös Hírlap) a hangja már erősen durva és érdes volt és nem egy cikke követelte a szekeret, amely az áldozatokat a vérpadra viszi.”*⁴⁰ A cikkek írói hittek a kommunizmusban, és hitték, hogy az általuk képviselt álláspont az egyedüli létező igazság.

Ennek a szemléletnek iskola példája a Vörös Hírlap április 4-ei számában megjelent *„Eljött az idő”* című írás. A cikk a cselekvésre indító cím után a fenyegető *„reszketések burzsoák”* fölütéssel adta meg az alaphangot. A régi világ bírálata közben törvényszerűen megjelent a vallásnak a kritikája is.

A szegény ember... *„élete oly nehéz volt, hogy már nem is remélt a földön boldogabb, jobb életet, hanem a bibliába mélyedt és leborulva imádkozott az istenhez, hogy juttassa a menyekbe. Sírt, mikor hallotta, hogy a halottak birodalmában nincsen szegény és nincsen gazdag, nincsen király és nincsen koldus. Ezt a túlvilágtól várta az egyszerű munkás, de a szegény szülők gyermeke, az igazi proletár szellemi munkás egyre jobban és jobban mélyedt bele az új társadalmi berendezkedés tudományába és rájött, hogy mindazt, amit a biblia a szegényeknek a másvilágon ígér, el lehet a földön élni. A biblia írója érezhette ezt a legjobban.*

³⁹ *A csuhások nem nyughatnak.* VH 1. évf. 53. sz. (1919. április 5.) 4. A cikk alapját azok az események is képezhették, mely Szabó Ferenc makó-újvárosi helyi káplánnal történtek. Szentbeszédei, gyóntatásai, gyerekeknek húsvétra való fölkészítése miatt ötször kísérték be szuronyos vörös katonák a makói direktórium elé. ORBÁN 2004. 195.

⁴⁰ TARNAY 1929. 56.

*A kapitalisták hirdették a vallást, de maguk nem törődtek sokat vele, nekik nem ígérhetett semmi jót az isten, mert minden megvolt itt az élők világában. De hogy a szegény vallásos legyen az fontos érdeke volt a burzsoá osztálynak, nehogy eszébe jusson valamelyik nélkülözőnek a munkától halvány arcú proletárnak, hogy itt a földön legyen meg a teljes egyenlőség.*⁴¹

A BOLSEVIK PROGRAMJA

A rendszer igazolására a Vörös Hírlap április 3-ától sorozatban közölte a nagy szovjet bolsevik ideológus, *Bucharin Nikoláj: A kommunisták (bolsevik) programja* c. írását.⁴² A programról már az előszóban megtudhatták az olvasók, hogy a mű az egyszerű munkások és a falu proletárai számára íródott, hogy lássák a rájuk váró feladatokat.⁴³ Egyből példát is vehettek róluk a helyiek saját forradalmi feladataikat illetően.

A mű természetesen foglalkozott az oktatással is érintve annak egyházi vonatkozásait. A szerző a szovjet-orosz világból hozott nagyon erős képeket használva fejtette ki a véleményét. A burzsoázia célja, hogy a munkásosztály „sertésölba legyen zárva, leölésre készen és alkalmasan.” Ne gondolkodjék, csak engedelmeskedjék. Ennek az engedelmességnek a kialakításában játszik nagy szerepet a templom (a vallás) és az iskola. Az egyház az „isten rendelése” tan oktatásával járul hozzá az elnyomó hatalom fönntartásához. A papok a tőkés urak szolgái, és dicsőítik a tőkés társadalmi rendet.

*„A burzsoázia azt akarja, hogy a munkásosztály a sertésölba legyen zárva, leölésre készen és alkalmasan, ne sokat okoskodjék és mindig engedelmeskedjék. Lám, ezért égeti bele már a gyermek gondolatába a templomok és iskolák segítségével a burzsoázia, hogy a hatalomnak engedelmeskedni kell, mert ez isten rendelése.”*⁴⁴

A részlet olvasása nagy hatást válthatott ki a számos gonddal küzdő, nyomorgó emberek között. A mezőgazdasági vonatkozású példáját, a munkás disznó párhuzamot mindenki értette. Ez a szöveg (is) igazolta az emberek számára a régi rendszerrel való radikális szakítás és minden egyházzal szembeni föllépés jogosságát.

A KOMMUNIZMUS ÉS A VALLÁS

A kommunizmus és a vallás viszonyának elméleti tisztázására helyben Vásárhelyi Kálmán vállalkozott. Vásárhelyi a kommün helyi vezetője a hadügyi népbiztos politikai megbízottjaként március 29. óta tartózkodott Makón. A Vörös Hadsereget szervezte, kiterjedt agitációs munkát folytatott, irányította a város lakóinak a „politikai nevelését.”⁴⁵ A kommunista eszme „harcosaként” fáradhatatlanul „szervezett, agitált, írt, beszélgetett.”⁴⁶ Ennek az agitációs tevékenységnek

⁴¹ *Eljött az idő.* VH 1. évf. 52. sz. (1919. április 4.) 2.

⁴² A munkát a Kommunista Kiskönyvtár sorozatban a Kommunisták Magyarországi Pártja adta ki 1919-ben Budapesten. A Vörös Hírlap makói kiadóhivatalában árusították a „kommunista füzeteket.” *Megérkeztek...* VH 1. évf. 63. sz. (1919. április 17.) 3.

⁴³ *A kommunisták (bolsevik) programja.* Vörös Hírlap, I. évf. 59. sz. (1919. április 3.) 5.

⁴⁴ *A kommunisták (bolsevik) programja.* Vörös Hírlap, I. évf. 63. sz. (1919. április 17.) 4.

⁴⁵ PÉTER LÁSZLÓ: *Vásárhelyi Kálmán a Tanácsköztársaság makói hősi halottja.* VS 9. évf. 68. sz. (1953. március 21.) 2.

⁴⁶ *Viasz-sárga.* VH 1. évf. 71. sz. (1919. április 27.) 2.

az egyik terméke „*A kommunista társadalmi rend és a vallás*” című cikke,⁴⁷ mely a Vörös Hírlap április 9-ei számában jelent meg.

A szerző Zigány sorozata vagy ahhoz hasonló írások nyomán, valószínűleg azokat föl is használva igyekezett egy „tudományosan” megalapozott ideológiai eszmefuttatást adni. Nem túl sikeresen. A szándék eleve túlmutatott egy hírlap műfaji keretein. Emellett az írás nehezen érthető, zavaros. Gondolatmenete nem világos, a témák között csapongott. A szerző sematikus megállapításokat tett, érveléssel nem sokat foglalkozott. Stílusa is problémás. Ráadásul a nyomtatás gyenge minősége miatt nehezen olvasható. A magasabb képzettséggel rendelkezők érezték a cikk gyöngeségeit, a magasabb képzettséggel nem rendelkezők (a döntő többség) a szöveg nehézségei, az idegen kifejezések, bonyolult, hosszú mondatok miatt valószínűleg el sem olvasták végig. Rájuk a cikk megjelenésének a ténye, a cím és a szerző neve hatott. Az írás propagandisztikus célját persze így is elérhette. Jogosan föltételezték, hogy Vásárhelyi jól kijelölte a vallás alaposan visszaszorított helyét az új viszonyok között, megadta az egyház, különösen a főpapok kíméletlen kritikáját, ármánykodásaikat leleplezte, és leszámolt velük.

A szerző fő célja politikai: a kommunizmusnak mint társadalmi rendszernek az erősítése, népszerűsítése, megvédése. *A saját világnézete fölsőbbrendűségét akarta bizonyítani, igazolni akarta a kurzus eddigi tetteit, az egyházak szerepe átértékelésének a jogosságát.* El akarta nyerni az emberek támogatását a kommunista berendezkedés megvalósításához, a vallással kapcsolatos elképzelései végrehajtásához, az évszázadok alatt kialakult rendszer átalakításához.

A cikk a „zavarosban halászók” (a kommün ellenségei) legáltalánosabb rágalmainak a felsorolásával indul. Vásárhelyi szerint ezek a zavarosban halászók azt hirdették, hogy „*a kommunista társadalmi rend a templomokból mulatóhelyeket alakít,*” a gyerekek lelkéből ki akarja ölni a hitet és az erkölcsöt, a világra az erkölcstelenség démonjait akarja rázabadoztatni. Ezek a vádak nem sajátosan makóiak. A Pesti Hírlap április 18-ai száma például, midőn Kunfi Zsigmond közoktatásügyi népbiztosnak a vallásszabadsággal kapcsolatos rendeleteit tette közzé, az ellenségről lényegében ugyanezt írta: „Lázító szándékkal el akarják hitetni a néppel, hogy a tanácsköztársaságban a templomból mulatóhely, az anyából ágyas lesz, akit, ha egy férfi megunt, kézről kézre adnak.”⁴⁸ Ilyen típusú fölvetések széles körben terjedtek országszerte ezekben a hetekben, hónapokban.

A félelmek azért nem voltak alaptalanok. Bezdán József makói plébános levélben számolt be Glattfelder Gyula csanádi püspöknek ugyanerről. Megemlítette a makói püspöki kápolnának korábbi, még farsang hétfőn (március 3.) bekövetkezett erőszakos elfoglalását.⁴⁹ A kiüresített épület azonban nem mulatóhelyiségnek használták, itt tartották a szocialisták a gyűléseit, és amiért ez most szóba került: itt, a makói püspöki nyaraló (rezidencia) püspöki magánkápolnájában „keresztelték meg” a Lenineket.⁵⁰

⁴⁷ *A kommunista társadalmi rend és vallás*. VH 1. évf. 56. sz. (1919. április 9.) 2. A cikk szövege a függelékek között olvasható.

⁴⁸ *A vallás szabad gyakorlása*. PH 41 évf. 92. sz. (1919. április 18.) 1. Ugyanerről a makó-újvárosi külkaplán ezt írta: „Püspökház is tönkre van téve, a kápolnát is kilakoltatták, az egyházi szereket az apát úr szállíttatta el a nagy templomba.” *Szabó Ferenc makói külkaplánnak Glattfelder Gyula csanádi püspökhöz intézett levele (1919. május 11.)* ORBÁN (2004) 194.

⁴⁹ A plébános a kápolnában még a szenteltvíztartókat is kiszedette a falból, „nehogy profanizálják.”

⁵⁰ *Bezdán József makói plébánosnak Glattfelder Gyula csanádi püspökhöz intézett levele (1919. május 10.)* ORBÁN (2004) 188.

Az „*első magyar Lenin*” névadása április 4-én történt. „Az új kis kommunista szülői: Fekete János, a szocialista pártvezetőség gondnoka és neje: Kis Rozália.” És ami igazán megnövelte az esemény hírértékét: a keresztapa szerepét Vásárhelyi Kálmán és Svihla városparancsnok „helyettesítették.” Forradalmi beszédeket tartottak. Az unikális szertartás üzenetét megvilágító sajtóbeszámolóban találkozunk vallási vonatkozású képekkel: „a proletáriátust fölszabadító hajnal glóriája ragyogja be az újszülött... kis proletár krisztusfejét.” És alkalom nyílt újabb, a nagyközönségnek szánt valláskritikára is: „tegnap keresztelték, azaz dehogy is, tegnap avatták, matrikulálták az új kommunistát, menten minden babonától és czeremóniától.”⁵¹

Vásárhelyinek azonban voltak elképzelései a római katolikus plébániatemplom szórakozóhellyé alakítására. Tehát az írása elején megfogalmazott állításával, hogy tudniillik mindez rágalom, gátlástalanul hazudott. A templomok újra gondolt, kommunista világbeli szerepére már cikkének a befejező részében visszatért. Ezt írta: „*a templomok ismertető, művelő és szórakozó helyek.* Ahol nem magát a rideg és szimbolikus istentiszteleteket végzik el, hanem innen indul ki az általános felvilágosító munka, a zeneművészetnek a bevonásával lelkület finomodását szolgálják, magával a rövid keretekbe fogott istentiszteletekkel hódolnak a múlt történelmi nagyságának.”

A kusza megfogalmazáson is átérződik a szándék. Erről az elképzelésről így számolt be Bezdán plébános: „nagy gondot okozott, hogy az örült kalandor hadügyi népbiztost eltérítsem attól (a) rögeszméjétől, hogy a templomot szórakozó helyé tegye. Kijelentette, hogy bevonul minden vasárnap a templomokba cigányokkal s a kommunizmusról propaganda beszédet tart... Felszólította a papokat, hogy a legszebb egyházi énekeket, zsolnárokat és zsidó énekeket lekottázva adják át neki s ő azokat cigányokkal előadhatja. Figyelmeztettem, hogy botrányba full az egész dolog, a hívek ha neszt veszik nem jönnek el, he a vörösek bevonulnak a templomba, a hívek kivonulnak onnan, a cigányok nem képesek egyházi darabokat elő adni. De ő erősködött, hogy ha a füstösök meg nem tanulják a darabot, ott a templomban húzatja fel a lámpavasra őket.”⁵² Vásárhelyi összességében egy általa korábban már hallott „zenés misét” akart bevezetni Makón.⁵³ S ahogy láttuk, a templomok kulturális, művelődő, szórakozó helyként működtek volna tovább, ahol az átalakított vallási szertartások a múlt tiszteletét lettek volna hivatottak közvetíteni.⁵⁴

A cikk ezen kívül érintett további történelmi és elméleti kérdéseket. Mindenekelőtt megállapította, amit az emberek tapasztaltak mindennapi életükben, hogy *a szocializmus és a kommunizmus egyházellenes küzdelmet folytat.* Indoklása szerint azért, „mert az egyház anyagi hatalmát évszázadokon keresztül a sötét reakció szolgálatába állította,” miközben papjai a „krisztusi tanok a felebaráti szeretet és az általános testvériesülést hirdetik.” A feudalizmusról értekezve további megsemmisítő ítéletet mondott az egyházzal: az egyház a feudalizmus (arisztokrácia, királyságok, császárságok) uralmának biztosítója, az emberi fejlődés akadályozója, a

⁵¹ Fekete János *Lenin*. VH 1. évf. 53. sz. (1919. április 5.) 3.

⁵² Bezdán József makói plébánosnak Glattfelder Gyula csanádi püspökhöz intézett levele (1919. május 10.) ORBÁN 2004. 189.

⁵³ A tervek összefüggésben vannak Vásárhelyinek a zene iránti érdeklődésével. Kocsis Sándorné „nőtítkár” visszaemlékezése szerint a hadügyi népbiztos „a zenét nagyon szerette.” Újra márványtábla őrzi Makón Vásárhelyi Kálmán emlékét. CSMH 2. évf. 70. sz. (1957. március 24.) 3. A zene kedvelésére utal, hogy Vásárhelyi Kálmán 1919. április 1-jei programismertető népgyűlésére a hallgatóság magyar nóták dallamától kísérvé gyülekezett. *Vásárhelyi elvtárs programbeszéde.* (sic) VH 1. évf. 50. sz. (1919. április 2.) 1. Valószínűleg egy helyi zenekar muzsikálhatott.

⁵⁴ A plébánia borát begyűjteni akaró vörösök a tiltakozó plébánost kitanították, „*miképp kell bor nélkül misézni.*” Bezdán József makói plébánosnak Glattfelder Gyula csanádi püspökhöz intézett levele (1919. május 10.) ORBÁN 2004. 187.

tudomány és a művészetek kisajátítója, ami „hatalmas megmozdulásokat idéz elő az egyházi hatalom megdöntésére.” A bajok igazi oka tehát, hogy az egyház az elnyomás eszköze. Ezt kell megváltoztatni.

A keresztény hit alapját jelentő Krisztusról kijelentette, hogy „*a kommunizmus tagadja Krisztusnak, mint személynek a létezését.*” Később viszont már azt vélelmezte, hogy Krisztus egy vándorfilozófus volt, akik közül az ő idejében számos járta Jeruzsálem környékét. A krisztusi tanításokkal kapcsolatban az érthetlenségig zavaros. A „Krisztusnak tulajdonított csodatételek és más vallás erotikai jelenségek (pedig) egyenesen átvétettek a rómaiából és görögből, megfelelően átfórmálva.” Egy példát is hoz a csodára: Josephus Flaviustól „olvassuk, hogy egyik vándorfilozófus összetalálkozott egy halottas menettel, ahol megállítván a menetet, reáolvasott a halottra és feltámasztotta. – Ugyanezt Jézus Krisztusnak tulajdonítva, megtaláljuk a bibliában is.”

A kereszténység történetét beilleszti az osztályharcok történetének marxi elméletébe. Krisztus személye kapcsán említi az őskeresztényeket, akikhez kapcsolódóan jelentek meg „az emberi társaséletben először... (az) erősebb osztályharcoszerű mozgalmak.” Később párhuzamot vont az elnyomott őskeresztények és a proletárok között. „A rabszolgaság történelmi korszakával”, a rabszolgákkal, a rabszolgaságban senyedő népekkel összefüggésben szövegezte „*a gazdasági osztályharcok*” keletkezéséről.

Fő üzenetként megjelent *a tökéletes, fölsőbb rendű kommunista világ*, „a munkás társadalmi rend”, ahol megszűnik a magántulajdon, az egyházmegyék uralma, ami az „erkölcsi nevelés szabadságát a legteljesebben biztosítja.” Az egyház és a vallás el lesz választva egymástól: „teljes szabad elbírálásra bocsátja az embernek a hívést és a vallási életet. Nem rombolja le az istenség fogalmát, csak természettudományi alapokon vitatja a létezését.” Mindenben abszolút szabadság érvényesül. A kommunizmus szabadságot ad az embereknek, s ez érvényes a vallással, a vallási dogmákkal kapcsolatban is. A cikk azt *akarja sugallni, hogy a kommunizmus az egyháznál is jobb lesz a vallásos emberek számára.*

Újszerűen határozta meg a papok *szerepét*: a „papok hivatása a kommunista társadalmi rendben a felebaráti szeretet tanainak nem csak a hirdetése és annak átmagyarázása bizonyos társadalmi kasztok érdekében, hanem visszatérés azokhoz a vallási és erkölcsi alapokhoz, amelyek az őskereszténységet és magát a krisztusi történelmi időt jellemzik.” És fölszólította a papokat, hogy támogassák a kommunizmust: „felhívlak benneteket arra, hogy bennünket ebben a munkában hathatósan segítsetek.” Azt a vonzó gondolatot fogalmazta meg, hogy *vissza kell térni az őskeresztény (az igazi) erkölcsi alapokhoz.* Ez a valódi kereszténység, és az ehhez való visszatérésben segít a kommunizmus.⁵⁵

A VALLÁS

A helyi tanács hatalomnak tovább kellett tisztáznia a „*szocialista párt*” álláspontját a *vallással kapcsolatban.* Ezzel a céllal jelent meg a Vörös Hírlap április 13-ai (vasárnap) számának

⁵⁵ Vásárhelyi más megnyilvánulásaiban is előkerült az egyház és a vallás. Április 1-jei programbeszédében például szólt arról, hogy elkergették a bitang gazembereket, akik kihasználták a proletárokat: nagybirtokosokat, grófokat, zsidó nagybérlőket és természetesen a püspököket. *Vásárhelyi elvtárs programbeszéde.* (sic) VH 1. évf. 50. sz. (1919. április 2.) 2. A kommunizmus erkölcsi törvényei című vezércikkében Marxot citálva írta, hogy „a gazdasági érvényesülést az osztályharcok útján biztosítják az emberek... minden más jelenség, ami kulturális, tehát vallás, művészet, tudomány stb. csak mellékes jelenségei a gazdasági érvényesülésnek.” VÁSÁRHELYI KÁLMÁN: *A kommunizmus erkölcsi törvényei.* VH 1. évf. 50. sz. (1919. április 2.) 1.

címlapján „*A vallás*” című, az időszak talán legnagyobb lélegzetvételű vezércikke.⁵⁶ Az eligazítás sürgető volt, mert az iskolával, különösen a vallásoktatással kapcsolatban nem akartak megszületni sem Makón sem a megyében a kívánt eredmények. A cikk (vagy ahogy az önmagát meghatározta, az intelleum) így szólt erről: „Ezt az intelmet írjuk pedig azért, mert Makón igen sok szülő passiv rezisztenciát fejt ki az országos kormányzótanács rendeleteivel szemben. Sok szülő nem járhatja iskolába a gyermekét, mert onnan kirekesztették a vallásoktatást. Ezért dacolnak, igen oktanul s azt hiszik, hogy gyermekeiknek ezzel jó szolgálatot tesznek.”

A kommunista vezetés látta, hogy a kiterjedt agitatori munka ellenére *Csanád vármegye településeinek a többségében nem szűnt meg a vallásoktatás*. Huszonöt településről gyűjtöttek össze a Tanácsköztársaság bukása után jelentéseket, s ezek szerint a kommün idején csak nyolcban hagyták el teljesen vagy részben a hitoktatás, de ez sem ment feszültségek nélkül.⁵⁷ Volt, ahol a nemzeti és vallási tárgyú képeket, a vallási szimbólumokat leszedték a falakról, sőt megsemmisítették, de olyan is, ahol ezek a helyükön maradtak. Másutt megszűnt a vallásoktatás, de a feszületet nem vették, nem merték levenni a falról. Egyes településeken a tanítók, hitoktatók megtagadták a helyi direktóriumok utasításainak a végrehajtását, másutt inkább az egész oktatást beszüntették.

Később még kínosabb esetek is előfordultak. Az állam és az egyház szétválasztásának kihirdetése ellenére több faluban helybéli vörös katonák őrizték a nagypénteki szertartás (április 18.) után a halott Krisztus koporsóját, pl. Püspöktelelén és Magyarbánhegyesen. A beszámolók szerint a „krisztuskoporsót” őrző katonák komolyan és a „kívánt vallásos buzgósággal viselkedtek.”⁵⁸

A feszültség jelentős gócpontjává vált Makó-Újváros. Itt pontosan ismerjük a történések menetét. Március 31-én (hétfő) az iskola felekezeti jellegét megszüntették, és egy sor intézkedést hoztak, melyek nagy megütközést keltettek: Magyarország címerét el kellett távolítani, a vallási, nemzeti, királyi vonatkozású szimbólumokat, képeket, föliratokat a falakról le kellett szedni. Eltiltották a nemzetiszínű zászló használatát, az egyházi köszönést, az oktatás eleji és végi imákat, a Himnusz és a Szózat éneklését. A vallástán helyett új „szociális erkölcsstan” bevezetését rendelték el.⁵⁹ A változások április 1-jével (kedd) életbe léptek. A rendelkezés megszegőit halálbüntetéssel fenyegették.⁶⁰ Április 4-én (péntek) az újvárosi leányiskola apácai ennek ellenére sem tették le a „hűség-fogadalmat” a Tanácsköztársaságnak, mert Isten (feszület) nélkül nem voltak hajlandók tanítani.⁶¹ Ezért április 7-én (hétfő) az apácák helyére kommunista

⁵⁶ A cikk szövege a függelékben olvasható.

⁵⁷ A nyolc település: Battonya, Földeák, Magyarcsanád, Nagymajláth (ma Nagyér), Püspöktele (ma Maroslele), Végegyháza, Pitvaros. A vallásoktatást tovább folytató települések: Ambrózfalva, Apátfalva, Csanádalberti, Csanádapáca, Csanádpalota, Dombegyháza, Dombiratos, Kevermes, Királyhegyes, Köveg, Kunágota, Magyarbánhegyes, Magyardombegyháza, Mezőhegyes, Mezőkovácsháza, Nagybánhegyes, Reformátuskovácsháza. MICSÁK 1928. 171–184.

⁵⁸ MICSÁK 1928. 177, 183.

⁵⁹ Ezek az intézkedések az összes felekezeti iskolára vonatkoztak. *Széky János református helyettes iskolaigazgató tanügyi jelentése az 1918-1919. tanévről*. ORBÁN 2004. 196.

⁶⁰ MICSÁK 1928. 178.

⁶¹ *Bezdn József makói plébánosnak Glattfelder Gyula csanádi püspökhöz intézett levele (1919. május 10.)* ORBÁN 2004. 188.

tanítónőket neveztek ki,⁶² ami miatt a szülők fölháborodtak, és tiltakozásul két-háromszázan(!) a városházára vonultak. A tanítónőket elkergették, a gyerekeket nem engedték az iskolába, a kereszteket és a képeket a falakra visszahelyezték.⁶³ A diktatúra utolsó napjaiban (április 27-én vonultak ki Makóról a vörösök), az apácák ismét kezükbe vették az oktatást.⁶⁴

A *Vallás című cikk* tehát, hogy javítsa a proletárhatalom megítélését, segítse a propaganda-munka eredményességét, igyekezett világos támpontokat adni. Az írás egy, a már széles körben ismert alapvetéseket (újra) megfogalmazó bevezetéssel indult, majd következett a vallásoktatás mellett kiálló szülők ideológia bírálata, és befejeződött a jövő idealisztikus iskolájának a fölvázolásával.

A cikk mindenekelőtt a Tanácsköztársaság, a „szocialista párt” álláspontját ismételve leszögezte, „*a vallás magányügy,*” majd pedig következett a másik, a hatalom tetteit alapjában magyarázó tétel: a Tanácsköztársaság kormánya „*a vallást elválasztotta az egyháztól.*” A vallás tehát személyes, ha úgy tetszik egy tiszta ügy, „*egyéni akarat és gondolatnyilvánulás.*” A hívő emberek megnyerése végett a szerző leszögezte, hogy a vallásosság nem bűn. A vallásos ember sem bűnös, bűnös viszont az egyház, mellyel szemben a föllépés jogos és indokolt. Ezzel rögtön *cáfolta is* a „*kapitalisztikus álbölcseket*”, kik azt állították, hogy az új hatalom elnyomja az emberi egyéniséget, átlagembert kreál. Erősen *kritizálta a régi rendszert*, ahol kötelező volt a vallásosság még a szülők jobb meggyőződése ellenére is, és az iskolát „*olyan kultúrintézményekké süllyesztették, melyekben nem embereket, hanem társadalmi és adóalanyokat képeztek.*” A régi rend politikai céljai elérése érdekében tudatosan nevelte az embereket saját érdekeik ellen. Mert „*csak úgy volt lehetséges a régi társadalmi rendszert fenntartani, hogy mesterségesen megmételtyezték, önmaguk megértése és boldogulása ellen nevelték az emberek generációit, akik nem tudták, egyoldalú kiképzésük ballasztja alatt nem bírtak az emberiség és saját osztályhelyzetüknek megismeréséig eljutni,*” ami még a lehetőségét is kizárta annak, hogy helyzetükön javítsanak.

Majd következett a szocialista *jövő szirupos dicsérete*, ahol minden új, mindenki boldog és egyenlő. „*Ez a boldog generáció már az új korszak szellemében nő föl, neki már nem lesz nehéz megtanulni, hogy mindenki egyenlőnek született, hogy mindenkinek egyformán joga van az élethez s hogy miként a napsugár, a levegő, s a természet minden szépsége közös életszükséglete mindenkinek, úgy az emberi munka és kultúra minden produktuma egyaránt mindenkié, s ahhoz mindenkinek, aki dolgozik, egyformán joga van.*” *Az új korszak, új szelleme* (kötelezően a kötelező vallásoktatás helyére lépve) ehhez alakítja át az embereket.

A második rész *a nem proletár szülők ideológiai bírálata*. Ők azok, akikben még nem fejlődött ki a proletáröntudat. Másként, ők azok, akik ragaszkodtak az iskolai vallásoktatáshoz. A két fél véleménye között antagonisztikus az ellentét. Olyasmiről vitakoztak: a túlvilági üdvösségről, ami az egyik fél számára a földi élet értelmét jelentette, míg a másik fél ezt meddő metafizikai ismeretnek tartotta. A kommün keretei között legjobb esetben is a fölfogások ismételéséig juthattak el.

⁶² Zombori Lajos a munkástanács elnöke Kocsik Irént, Strauszné Bakos Arankát és Ács Ferencnént rendelte ki az apácák helyettesítésére. *Tanítónők helyettesítése*. VH 1. évf. 55. sz. (1919. április 8.) 5.

⁶³ *Szabó Ferenc makói külkaplánnak Glattfelder Gyula csanádi püspökhöz intézett levele (1919. május 11.)* ORBÁN 2004. 194.

⁶⁴ MICSÁK 1928. 179. *Vásárhelyi Kálmánt agyonverték*. VH 1. évf. 68. sz. (1919. április 24.) 3.

A Vörös Hírlap válogatott minősítésekkel igyekezett *szembe fordítani az embereket a „bigott” szülőikkel*. Arra törekedett, hogy kialakítsa az olvasóban az érzést, ők (a bigott szülők) a nem jók, és én nem akarok közéjük tartozni. Hisz ők a megszokások rabjai, oktanul dacolnak. A megszokás (a régi rend) és a szabadság (az új rend) között különbség érzékeltetésére egy egészen líra képet, érzelemdús metaforát, a madár és a kalitka jól ismert példáját használta a cikkíró. „Ti rabjai vagytok a megszokásnak, szerencsétlenebbek a madárnál, mert az szívesen röptül ki a kalitkából az ózondús, balzsamos levegőégbé, a szabad természet zöldlombos erdeibe s nem vágyik vissza kendermagra és kockacukorra a cifra kalitkába, a fogházba.”

Az iskolai vallásoktatást óhajtó szülő tehát fanatikus, aki gyereke túlvilági üdvösségét látja „veszélyeztetve abban, ha gyermeke az egyház tanításában nem részesül.” A túlvilági életet elébe helyezi az evilági boldogulásnak. A szerző odáig megy forradalmi hevületében, hogy a korban is természetes emberi jognak tekintett családalapításról kijelentette, aki ennyire bigott, az jobb lett volna, ha „*tartózkodott volna a családalapítástól.*”

A hasonló írások kedvelt módszerét használva a cikk *vallási ismereteket föltételező példázatot is hoz*. A bigott szülőkhöz fordulva mondta, a „gyermekeitek eljutnak az ígéret földjére (Kánaán), ti pedig csak vándoroltok a pusztában, mint Mózes népe, mely sokkal romlottabb, sokkal szolgáltaibb volt, semhogy Kánaánba eljuthatott volna.” A vallásoktatáshoz ragaszkodók tehát hasonlóak azokhoz a zsidókhöz, akik az Egyiptomból való kivonulás után és a pusztai vándorlás során fellázadtak Mózes ellen. Az Úr azzal büntette őket, hogy megtiltotta a felnőtt nemzedéknek (Kálebet és Józsuét kivéve), hogy közülük bárki belépjen Kánaánba, az ígéret földjére. Az ígéret földjére, Kánaánba, azaz a szocializmusba csak a gyermekeik fognak eljutni. „Új generációra van szükség, a mai gyermekifjakra, akik a szociális társadalmi rendbe belenevelődtek, s akik az új rendszerben tétovázás nélkül lelik föl a maguk helyét, s nem érzik magukat hontalanul, kényelmetlenül a bálványoktól megtisztult emberi közösségben.” A vallásoktatást tehát a szocialista rendbe való (kötelező) belenevelődés váltja föl.

Az új rend iskolájáról már eddig is megtudtuk, hogy az a tudományok és az életismeretek forrása. A befejező rész fősorolásszerűen megadta a *Tanácsköztársaság ideális iskolájának legfőbb jellemzőit*: gondos tanerők, kevesebb diákot számláló osztályok, higiénia (tisztogatás és takarítás), és eltávolítják a múlt rendszerrel kapcsolatos képeket, könyveket, a hamis (pl. vallási) erényeket közvetítő relikviákat.

AZ ÚJ ISKOLA

A vallásról született „nagyívű” cikk valószínűleg nem érte el a kívánt hatást. Az iskoláról fölvázolt idealisztikus kép, *a vallásoktatás nélküli tanítás továbbra sem lett elég vonzó* (a szülők továbbra is ellenálltak), így a témára vissza kellett térni. A Vörös Hírlap április 15-én (kedd) a Forradalmi Kormányzótanács rendeletei, a helyi intézkedések és fölhívások után a 2. oldalon, nagyobb betűméretes címmel kiemelve tette közzé *Az új iskola* című írást.

Ennek alapvetése: *az új iskola a jövő reménye*, és mindazoknak a megvigasztalója, akiknek a bukott rend fájdalmat, kárt, megaláztatást és más szenvedéseket okozott. A kérdést most is a marxi osztályharc elméleten keresztül látjuk.

A szokott módszer szerint *a régi és az új szembeállítása* következik. A régi a rossz oldal. Erős negatív érzelmeket kiváltó, túlzó megfogalmazásaival a régi iskolát egyenesen a „*gyermekeket*

kínzó és elrontó műhelynek” nevezte, ahol a még lélekben és testben nevelhető ifjúságot az embertelenség tiszteletére tanítják, mely a magántulajdonon alapuló gazdasági rendszert (a kapitalizmust), a gazdagok és zsarnokok hatalmát támasztja alá. *Erkölcének a lényege:* „hogy azok, akik a nagy többség kiszípolozásából meggazdagodtak, még gazdagabbak legyenek, és még inkább kizsákmányolhassák a dolgozókat. És hogy azok, akik a sokaságot szolgátságban tartották még hatalmasabbak legyenek és még nagyobb mértékben gyakorolhassák az elnyomást.” Ezeket az eszméket többek között a vallástan segítségével ültették el a gyermekek lelkében. A *„szörnyűségek tárháza volt, amit a régi iskola a vallástan, a történelem, az irodalom és egyéb tantárgyai segítségével a lelkekben plántált.*” Ez a „szörnyűségek tárháza” tette a hivatalnokokat kérges szívűekké, a dolgozókat pedig rabszolgákká.

Ezzel állt szemben a reményt adó, *idilli új iskola*, ahol a proletáruuralom vette kézbe az ifjúság nevelését. A régi rend vipera tojásaival szemben az újban a tiszta emberiség, szabadság, boldogság, a múlt történelmének, a társadalmi viszonyoknak a helyes föltárása, egymás őszinte megbecsülése, az együvé tartozás eszméi uralkodnak, ahol az új világrend megtisztult levegőjében vallásoktatást már meg sem említik.

„A proletáriátus nagyszerű szabadságának legszebb győzelme hatalmába kerítette az iskolát. Amint a régi rend itt rakta le vipera tojásait, úgy fogja itt elvetni a tiszta emberiség, a szabadság, a boldogság és a boldogítás eszméjét az új rend. A múltak történetének igaz feltárása, a társadalmi viszonyok helyes megvilágítása, az egymás őszinte megbecsülése, az egész emberiség együvé tartozása. Ezek lesznek az új iskola céljai nem egymás elnyomására, hanem egymás hasznára fogja az iskola a jövő nemzedéket nevelni.”

AZ ÁLLAM ÉS AZ EGYHÁZ SZÉTVALASZTÁSA

A kommün utolsó makói napjai felé közeledve jelent meg április 20-án (vasárnap) Fáber Oszkár „politikai megbízott” cikke *Az állam és az egyház szétválasztása* címmel.⁶⁵ Az írást átvette a Vörös Hírlap, az ország számos lapjában megjelent. A helyben adott alcímek az érdekesebb témákra külön fölhívták a figyelmet: *Mi a teendő a lelkészeket illetőleg. Össze kell írni az árvákat.* Ez Persián Ádám korábbi cikkéhez hasonlóan elüt az általános hangvételtől. Mellőzi a durva kiszólásokat, minősítéseket. Targyszerűbb és a többi ideologikus cikkhez képest hihetetlenül informatív. Támpontokat ad a további működéshez.

A forradalmi kormányzótanács március 22-ei első ülésén kimondta az állam és az egyház szétválasztását, a „szeparációt.” A helyi tanácsok azonban *„sok helyen helytelenül értelmezik az állam és egyház szétválasztásából és az egyházi vagyon kommunizálásából származó következményeket”*, a végrehajtásban olyan túlkapások⁶⁶ fordultak elő, melyek komoly ellenérzéseket váltottak ki az emberekben, és kárt okoztak a Tanácsköztársaságnak. Ezért vált szükségessé, hogy Fáber Oszkár írásban közzétegye a döntés értelmezését. Ezt most olvashatták a helyiek is.

A cikk fölsorolja az állam és az egyház szétválasztásának *főbb kitételeit*, melyeket már jól ismertek az itteniek: ezután az egyházak és felekezetek magántársulatokként működnek, joguk

⁶⁵ FÁBER OSZKÁR: *Az állam és az egyház szétválasztása.* VH 1. évf. 66. sz. (1919. április 20.) 2. A cikk szövege a függelékben olvasható.

⁶⁶ Ilyen túlkapás, amiről Fáber beszélt: „teljesen helytelen, hogy a direktóriumok kitiltják a papot a községekből és hogy a prédikációk tartását, szertartások végzését megtiltják.” *Vallás és vallástanítás.* PH 41. évf. 98. sz. (1919. április 25.) 7.

van „szervezkedni,” a hívek papjaikat önkéntes adományaikból tartják el, a templomok, kápolnák és imaházak a felekezetek használatában maradnak, az iskolai hitoktatás megszűnik, a lelkész lakásában maradhat. A helyi munkás- és katonatanácsok az egyházi vagyonnal kapcsolatban semmiféle likvidálást nem tehetnek, birtokrendezésről nem intézkedhetnek.

A makói és megyebeli emberek számára ezek nem jelentettek újdonságot. Ugyan a kezdetektől tapasztalták, hogy a kommün törekszik az egyházak társadalmi szerepét minimalizálni, a vallást a magánélet szférájába szorítani, a cikk mégis növelte az egyházakhoz ragaszkodó emberek félelmeit. Nőtt a remény, hogy a francia antant csapatok bevonulása véget vet ennek a rémálomnak.⁶⁷

Ami újabb információkat közvetített, az az *indoklás és a példák felsorolása*. Az egyházak, felekezetek, papok szabadon működhetnek, de forradalmi törvényszék elé állítandók, ha vétének a proletáriátus ellen. (Arról nem beszélt, mi a teendő, ha az egyházakat éri sérelem.) *Az egyházi épületek közcélú intézményekké válnak*: kórházak, valamint csecsemők, öregek, rokkantak és gyermekek otthonai lesznek. És a cikk közölte azt a szöveget is, amit az egyházi személyeknek alá kellett (volna) írniuk Makón és a megyében is, ha közszolgálatban akartak maradni: „*Kijelentem, hogy az egyházi pályát elhagytam és világivá lettem.*” Intézkedett, hogy május 1-jéig a „területükön levő teljesen munkaképtelen öreg rokkantak, tüdőbetegek, árvák, elhagyott gyermekek jegyzéke név és pontos lakcím feltüntetésével lelkiismeretesen összeállítandó, mert a szovjet köztársaság legelső gondja lesz, hogy az egyházi vagyon lefoglalásakor a kolostorokban eddigi felekezeti épületekben emberhez méltó elhelyezésben és ellátásban részesítse” őket.

A MI KRISZTUSUNK

A cikkekben többször fölbukkantak *vallási ismereteket föltételező utalások*. Ez az eszköz a „vörös” lapokban másutt is előfordult. Groteszk módon a szerzők (és az olvasók is) tudásukat a kötelező iskolai vallásoktatás során szerezték ezek megírásához és megértéséhez. A Vörös Hírlap Vásárhelyi Kálmánt Krisztussal állította párhuzamba, sőt Krisztus fölé helyezve avatta hőssé.

Vásárhelyi Kálmánt április 23-án délben Makó főterén a rekvirálások körül kirobbant feszültségek miatt agyonverték. Előbb a város főterén bántalmazták, majd a városháza erkélyéről az utcára dobták, és az épület előtt a piacon lévő tömeg meglincselte. A Vörös Hírlap beszámolóiban elvtársai több olyan dolgot említettek róla, melyek mind okai voltak a véres leszámolásnak. Úgy jellemezték, mint egy nyugtalan lelkű fiatalembert, akiben a forradalmi idealizmus tüze lobogott. „*Sokszor önkényes, sokszor vad, és meggondolatlan, tapasztalatlan.*” „*A szélső terror híve volt. Ez okozta vesztét. Nem tudta megértetni magát. Félreismerték, gyűlölték és meggyilkolták.*” „*Romboló, destruktív egyéniség.*”⁶⁸ A „*tömegekkel mindenütt ellenkező nézeten volt... sokszor tett meggondolatlan kijelentéseket... sokszor és sok mindent elhamarkodott.*”⁶⁹

⁶⁷ Erre utalt Vásárhelyi Kálmán már április 1-jei programbeszédében: „Vannak, akik azon imádkoznak, hogy a franciák ide jöjjenek.” *Vásárhelyi elvtárs programbeszéde*. VH 1. évf. 5. sz. (1919. április 2.) 2. „Azt hiszitek, hogy az a francia cukorral, petróleummal, disznóval, szarvasmarhával, libával és csirkével megrakottan jön esetleg ide?” SZOBOSZLAI IMRE: *Mi az?* VH 1. évf. 68. sz. (1919. április 24.) 2. Az antant csapatok várásának a gondolata ekkorra már széles körben elterjedt. „Bárcsak már jönnek a franciák!” Istók Irén naplója I. (1919. március 16 - 1919. június 27.) 74. MNL CSCSVL ML, XV.50.

⁶⁸ *Viasz-sárga*. VH 1. évf. 71. sz. (1919. április 27.) 2. A Vörös Hírlap beszámolt egy korábbi hasonló esetről. Április 6-án Dömösön a nép betört a községházára, onnan Kortsik Lajos direktóriumi tagot a községháza előtti térre vonszolta és agyonverte. *A forradalmi törvényszék ítéletei*. VH 1. évf. 70. sz. (1919. április 26.) 3.

⁶⁹ *Vásárhelyi Kálmánt agyonverték*. VH 1. évf. 68. sz. (1919. április 24.) 3.

A püspöknek írt levelében Bezdán plébános is jellemezte: „a vörösek rossz szelleme, minden hájjal megkent, minden gazságra kész, zsidóból átvedlett kalandor”, „vadállat”, „minden második szava az volt: Felkötöttek és saját kezűleg lelövök mindenkit”, „szivarral az agyarában”, „örült kalandor”, „hiéna.”⁷⁰

Meggyilkolása után Vásárhelyit a Vörös Hírlap *az eszme vértanújává avatta*. Többször hangsúlyosan ismételte (az ismétlés az egyik meghatározó eszköze volt a propagandisztikus írásoknak), hogy „mártír volt”. Nagyságát vallási tartalmú hasonlattal világította meg: *Mártír volt, mint Krisztus*. Az emberiség megváltójához való hasonlítás egyszerre szól a személynek, és az embereket valóban megváltó kommunista eszmének. És ahogy Krisztus nem az első mártír, ugyanúgy Vásárhelyi sem az utolsó, a forradalmi küzdelem még követelni fog hősi áldozatokat.

Az egyházi szertartás nélküli temetésén a helyi kommün másik meghatározó alakja, Hack Ádám párttitkár Vásárhelyi tevékenységét ugyancsak Krisztus személyével és halálával vette össze. „*Mint Krisztus jött el idegenbe*, és úgyis halt meg. Ha Krisztus jajszó nélkül viselte a halált, ez a mi Krisztusunk sóhaj nélkül szenvedte el százszorosan kínos halálát.”⁷¹ Hack szövege azonban nem pusztán párhuzamot vont a két személy közt, hanem Vásárhelyit egyenesen Krisztus fölé helyezte. Krisztushoz hasonlóan Vásárhelyi is elhagyta övéit, otthonát, és küldetését végrehajtani idegenbe jött. Idegenbe, ahol, ha Krisztus jajszó nélkül szenvedett, ő a valóban megváltó eszméért elviselt kínok közt százszorosan szenvedett, és még csak nem is sóhajtott. Az ő áldozata a nagyobb, az általa képviselt eszme a magasabb rendű. Így Vásárhelyi Kálmán lett (legalább is helyben) az emberek kommunista megváltó Krisztusa.

* * *

A Vörös Hírlap április 27-én jelent meg utoljára. Ezen a napon szerb és francia csapatok szállták meg Makót. Ezzel véget ért a városban a Tanácsköztársaság és vele együtt a „szocialista sajtó” propaganda tevékenysége.

MELLÉKLETEK

A kommunista társadalmi rend és vallás

(Vörös Hírlap 1919. április 9.)

A zavarosba halászők előszeretettel hirdetik hogy a kommunista társadalmi rend a templomokból különböző mulatóhelyeket alakít. Azt hirdetik; hogy mi kiöljük a gyermekek lelkéből a hitet és erkölcsöt és hogy rászabadítjuk az egész világra az erkölcstelenség démonjait.

A szocializmus egyházellenes küzdelmet folytatott, amelyet a kommunizmus is átvett, mert az egyház anyagi hatalmat évszázadokon keresztül a sötét reakció szolgálatába állította. A krisztusi tanok a felebaráti szeretet és az általános testvériesülést hirdetik.

⁷⁰ Bezdán József makói plébánosnak Glattfelder Gyula csanádi püspökhöz intézett levele (1919. május 10.) ORBÁN 2004. 188–189.

⁷¹ Viasz-sárga. VH 1. évf. 71. sz. (1919. április 27.) 2.

A kommunizmus tagadja Krisztusnak, mint személynek a létezését és a mi kezdődő keresztényi mozgalmakból az emberi társaséletben először jelentkező erősebb osztályharcserű mozgalmakat állapítjuk meg.

A rabszolgaság történelmi korszaka abban az időben, amire Krisztus létezését teszik, a legfrenetikusabb ellentétet mutatja rabszolga és ura között. Amíg a római birodalom első császársági idejére eső ciklusában az antikommunizmus létezését megállapíthatjuk, addig az első császárságot követő időszakban fokról-fokra válik élesebbé az ellentét úr és rabszolga között. Az antikommunizmusban ur és rabszolga annyira összetartozók voltak, hogy még egy hálószobában is laktak. Az uzsora kifejlődése, a római birodalom által leigázott tartományokban lakó népek rabszolgaságban való senyvesztése hovatovább elviselhetetlenebbé teszik maguknak a rabszolgáknak a helyzetét és ennek következtében gazdasági osztályharcok keletkeznek, amelyeknek legtipikusabb jelensége a rabszolgák szabotáló munkája.

A római vándor filozófusok a rabszolgaságban élőknek példakép szolgálnak és hasonlóan felvilágosító vándorok járnak be Jeruzsálemet és környékét, és egy ilyen vándornak tartjuk Krisztust is, mert egész bizonyos, hogy mindazok a dogmák, amelyek az ótestamentumban vannak lefektetve, - Krisztus tanításainak a magyarázatai, illetve kiegészítései, nem pedig maguk a krisztusi kinyilatkoztatások, sőt egyes Krisztusnak tulajdonított csodatételek és más vallás erotikai jelenségek egyenesen átvétettek a rómaiából és görögből, megfelelően átformálva.

Igy Josefus Flauiusztól olvassuk, hogy egyik vándorfilozófus összetalálkozott egy halottas menettel, ahol megállítván a menetet, reáolvasott a halottra és feltámasztotta. – Ugyanezt Jézus Krisztusnak tulajdonítva, megtaláljuk a bibliában is.

Az őskeresztények részint gyülevész proletárokból, részint rabszolgákból, tehát proletárizáltakból toborozódtak, akik ép úgy mint a 18. században kezdődő proletár mozgalmak, a római föld alatti katakombákat használták fel összejöveteleikre, megbeszélésekre és egyúttal oktatásra.

A papi szekta egyházba való tömörülésre teremtette meg papi hierarchiát, azt az uralmat, amely kíséri az embert társadalmi útján a kereszténység megalkotásának időpontjától kezdve egész a legujabb korig.

A feudalizmus uralmának biztosítására, a keletkező arisztokrácia, királyságok és császárságok az egyház erejét saját érdekükben anyagilag adományozásokkal és hatalmuk mind szélesebb kiépítésével elősegítik. Ezzel reáfekszik az egyház az emberi fejlődésre, kisajátítja a tudomány és a művészet összes ágait és hatalmas megmozdulásokat idéz elő az egyházi hatalom megdöntésére.

A kommunista társadalmi renddel megszűnt a magántulajdon, megszűnt így az egyházmegegyék uralma is. A munkás társadalmi rend az erkölcsi nevelés szabadságát a legteljesebben biztosítja. Nem fekszik reá sötétséggel az individuum lelkére, nem tanítja a fejlődés kerékkötő szuette dogmáinak a kritika nélküli befogadására és elhívására, de teljes szabad elbírálásra bocsátja az embernek a hívést és a vallási életet. Nem rombolja le az istenség fogalmát, csak természettudományi alapokon vitatja a létezését és nem a szubordinatív és diktatórikus hitéleti berendezést tartja elfogadhatónak, hanem csakis mindenben az abszolút szabadságot. A papok tanításainak a szabad mozgását tökéletesen biztosítja a társadalmi rend azokig a határokig, ameddig a papok az ó és az új testamentumban foglaltakat, mint történelmi determinatív felfogást tanítják, eltekintenek mindattól, amivel az egyház az emberek jogéletét szabályozza. Kiemelik a vallásból a vallás legfrenetikusabb szépségét, az *erkölcsi felfogást*.

A papok hivatása a kommunista társadalmi rendben a felebaráti szeretet tanainak nemcsak a hirdetése és annak átmagyarázása bizonyos társadalmi kasztok érdekében, hanem visszatérés azokhoz a vallási és erkölcsi alapokhoz, amelyek az őskereszténységet és magát a krisztusi történelmi időt jellemzik.

Ezért a templomok ismertető, művelő és szórakozó helyek. Ahol nem magát a rideg és szimbolikus istentiszteleteket végzik el, hanem innen indul ki az általános felvilágosító munka a zeneművészetnek a bevonásával a lelkület finomodását szolgálják, magával a rövid keretekbe fogott istentiszteletekkel, hódolnak a mult történelmi nagyságának.

Tihozzátok szólok papok, akik hivatott tudósai vagytok az egyháznak és az egyház tanításainak. És felhivlak bennetek arra, hogy bennünket ebben a munkában hathatósan segítsetek.

Vásárhelyi Kálmán

A vallás -

(Vörös Hírlap 1919 április 13.)

magánügy, - mondja a szocialista párt programja s ehez a programhoz volt hű a tanácsköztársaság kormánya, mikor a vallást elválasztotta az egyháztól. Sok, sok üdvös, az új korszak levegőjét lehelő szociális intézkedései közül az országos kormányzótanácsnak ez a rendelet talán a legalapvetőbb, mely az egyéni akarat és gondolatnyilvánulásnak szerez érvényt s megcáfolja azokat a kapitalisztikus álbölcseket, akik azt vallják, hogy a szocialista társadalmi rendszer elnyomja az emberi egyéniséget s átlag embereket kreál. Ezzel szemben bizonyos, hogy Magyarországon a régi rendszerben kötelező volt a vallásosság: a szülőket törvény kötelezte, hogy gyermekeiket vallásoktatásra és istenfélelemre neveljék, még az esetben is, ha ez jobb meggyőződésükkel ellenkezett s ezzel az iskolát másféle tanításokkal együtt olyan kulturintézményekké süllyesztették, melyekben nem embereket, hanem társadalmi és adóalanyokat képeztek. Csak úgy volt lehetséges a régi társadalmi rendszert fentartani, hogy mesterségesen megmételtyezték, önmaguk megértése és boldogulása ellen nevelték az emberek generációit, akik nem tudták, egyoldalú kiképzésük balasztja alatt nem bírtak az emberiség és saját osztályhelyzetüknek megismeréséig eljutni.

Nemcsak a rendszer, de az embereket is át kell alakítani s ez az átalakulási processzus ha kinos a felnőtt, az iskola padjai helyett az élet nehéz iskoláját járó tévelygőkre, annál inkább kötelességünk ügyelni arra, hogy a jövő generáció, a ma iskolásdiákjai, már az iskolában az új életre nevelődjenek. Ez a boldog generáció már az új korszak szellemében nő föl, neki már nem lesz nehéz megtanulni, hogy mindenki egyenlőnek született, hogy mindenkinek egyformán joga van az élethez s hogy miként a napsugár, a levegő, s a természet minden szépsége közös életszükséglete mindenkinek, úgy az emberi munka és kultúra minden produktuma egyaránt mindenkié, s ahoz mindenkinek, aki dolgozik, egyformán joga van.

Szülők, akik nem proletárok, akikben nincs kifejlődve a proletáröntudat, az osztályhelyzet érzése, örüljetek gyermekeitek jövőjének, mely boldogabb lesz, mint a tietek volt. Ti rabjai vagytok a megszokásnak, szerencsétlenebbek a madárnál, mert az szívesen röptül ki a kalitkából az ózondús, balzsamos levegőégbe, a szabad természet zöldlombos erdeibe s nem vágyik vissza

kendermagra és kockacukorra a cifra kalitkába, a fogházba. A gyermekeitek eljut az ígéret földjére, ti pedig csak vándoroltok a pusztában, mint Mózes népe, mely sokkal romlottabb, sokkal szorjaibb volt, semhogy Kánaánba eljuthatott volna. Új generációra van szükség, a mai gyermekifjakra, akik a szociális társadalmi rendbe belenevelődtek s akik az új rendszerben tétovázás nélkül lelik föl a maguk helyét s nem érzik magukat hontalanul, kényelmetlenül a bálványoktól megtisztult emberi közösségben.

Ezt az intelmet írjuk pedig azért, mert Makón igen sok szülő passzív rezisztenciát fejt ki az országos kormányzótanács rendeleteivel szemben. Sok szülő nem járattja iskolába a gyermekét, mert onnan kirekesztették a vallásoktatást. Ezért dacolnak, igen oktalanul s azt hiszik, hogy gyermekeiknek ezzel jó szolgálatot tesznek. Vallási vitáknak itt nincs helye. Magánügy az teljesen s akit boldogít a vallásosság érzése, az ám boldoguljon is vele, senkit felfogásában és vallása szabad gyakorlásában nem háborgatnak. Amelyik szülő annyira fanatikus hitének, hogy tulvilági üdvösségét látja veszélyeztetve abban, ha gyermeke az egyház tanításában nem részesül, az tanítsa, vagy taníttassa a fiát s iparkodjék azt ezzel a saját lelki képére formálni, de az iskola a tudományok és életismeretek forrása, ott meddő metafizikai ismeretek elsajátításának nincs helye. Gyakorlati kérdés ez teljesen, s ha a kötelező iskoláztatás nem szólna elég nyomatékosan mellette, úgy a szülői lelkiismeretnek akkor is könnyű lenne a választás abban a kérdésben, hogy mire neveljük a gyermekeinket: - az életre, vagy a tulvilági életre? Aki annyira bigott, hogy a képzett tulvilági életet elébe helyezi a való életnek, az tartózkodott volna a családalapítástól.

Az iskola a legszentebb hely manapság, a jövő generáció műhelye, azt kell emelni, fejleszteni s örömmel állapítjuk meg, hogy Makó város intézőbizottsága az iskola ügyet tartja a legfontosabbnak. Első ülését az iskolaügynek szentelte, s elhatározta, hogy az iskoláztatást olyan alapokra fekteti, mely megfelel a tanácskormány rendeleteinek és intencióinak. Gondoskodnak megfelelő tanerőkről, a tanítást hatékonyabbá teszik azzal, hogy az iskolákban összezsúfolt tanulóifjúságot szétosztják s kisebb, kevesebb diákot számláló osztályokban végzik a tanítást. Nem feledkeznek meg lényeges külsőségekről, nevezetesen a dinasztikus tárgyú képeknek és könyveknek az iskolatermekből való eltávolításáról, nemkülönben a hazug erényeket szimbolizáló relikviák eltávolításáról s végül a higiénia követelményeiről, vagyis alapos tisztogatás és takarításról.

Állam és város, kormány és hatóság tudják tehát a kötelességüket, a szülőknek is tudniuk kell s az új iskolát járt, új életre nevelt ifjúság már szintén tudni fogja majd a maga dolgát.

Az állam és az egyház szétválasztása

Mi a teendő a lelkészeket illetőleg. Össze kell irni az árvákat.

(Vörös Hírlap 1919. április 20.)

A helyi tanácsok sok helyen helytelenül értelmezik az állam és az egyház szétválasztásából és az egyházi vagyon kommunizálásából származó következményeket és hibás intézkedésekkel sok kárt okoznak. A proletáriátus ügyének mihez tartás végett tehát szükségesnek tartom az alább következők közlését.

1. Az állam és egyház szétválasztása, azt jelenti, hogy az összes egyházak és felekezetek magántársulatoknak tekintetnek és így velük sem kormányzati, sem közigazgatási szempontból nem foglalkozunk, csupán az igazságszolgáltatás terén, ha proletáriátus ellen vétkeztek.

2. Az egyházaknak mint magántársulatoknak joguk van hitközségeinkint szervezkedni az általános gyülekezés és egyesülés keretén belül. Önkéntes adományokból gondoskodhatnak papjaik eltartásáról és egyházi szükségleteik fedezésétől.

A templomok, nyilvános kápolnák és rendszeresen istentiszteletekre használt imaházak a felszerelésekkel együtt továbbra is meghagyandók a felekezetek használatában.

Hitoktatás az iskolákban hivatalosan megszűnván, a fenti helyiségekben (templom, stb.) hívők önkéntes adományából főtartott lelkész az önként jelentkezőket hitoktatásban részesítheti.

3. A lelkész az általános lakszabályok keretén belül lakásában meghagyandó. A munkás- és katonatanács a lelkészeket a községekből vagy vármegyéből nem tilthatja ki. A vallásgyakorlatot nem függesztheti föl, mert egészen a hívők dolga, hogy kit akar papjaként tartani és milyen egyházi szokásokat akar követni, de ha a pap bármi tekintetben vét a proletáriátus érdekei ellen, kérlelhetetlenül forradalmi törvényszék elé állítandó.

4. A munkás- és katonatanács az egyházi vagyon tekintetében semmiféle likvidálást és a birtokkezelésben a földmivélsügyi népbiztosság nélkül változtatást nem tehet. Mindezekről az általam kiküldő likvidáló bizottság, a helyi tanácsok és az érdekelt népbiztosságok megbízottjaival egyöntetűen fog határozni. Az egyházi épületeket semmi célra ne foglaljanak le, mert ezek közcélú intézmények és kórház, csecsemő, öregek rokkantak és gyermekek otthona számára fognak szolgálni.

Az idegen állampolgársággal bíró egyházi személyek a szovjet-köztársaság rendelkezéseit nem akarják haladéktalanul követni, az „örök imádás kolostorába (Budapest, Üllői ut) küldendők, ahol külügyi megállapodásunk szerint, mindaddig tartatnak és ellátatnak, amíg megfelelő transport alakulván, külföldre nem küldetnek.

A magyar állampolgárok közül az egyházi személyek főszovalandók, hogy tiz napon belül nyilatkozzanak, hajlandók-e aláírni a következő nyilatkozatot:

„Kijelentem, hogy az egyházi pályát elhagytam és világivá lettem.”

A nyilatkozat keltezéssel látandó el és a munkás- és katonatanács két tagja mint tanu jelenlétében aláírandó. Aki ezt a nyilatkozatot nem írja alá, azt közszolgálatba fölvenni nem szabad és a kilépőknek járó kedvezményben nem részesülhetnek. A munkás és katonatanácsok gondoskodjanak arról, hogy május hó 1-éig a területükön levő teljesen munkaképtelen öregek, rokkantak, tüdőbetegek, árvák és elhagyott gyermekek jegyzéke, a név- és laccim pontos feltüntetésével, lelkiismeretes gonddal összeállíttassék, mert a szovjet-köztársaság legelső gondja lesz, hogy az egyházi vagyon lefoglalásakor ezeket kolostorokban, eddigi felekezeti épületekben, emberhez méltó elhelyezésben és ellátásban részesítse.

A proletárdiktatúra egy percig sem tűrheti, hogy ezeket a szerencsétleneket továbbra is elhagyottan testvértelenül nézze. Az ügy érdekében pontos, lelkiismeretes munkát és jelentést kérek.

A tanácsköztársaság ezen intézkedései agitáció alkalmával közlendők a proletáriátussal. A vármegyei munkás- és katonatanács köteles ezen tájékoztatást a megye területén levő összes munkás- és katonatanácsokkal azonnal közölni és ennek megtörténtéről engem értesíteni.

*Faber Oszkár,
politikai megbízott*

FÖLHASZNÁLT SZAKIRODALOM, FORRÁSOK

BARNA JÁNOS (1929): Irodalom. In Barna János (szerk.): *Magyar városok monográfiája* 6. Makó és Csanád-Torontál vármegyei községek. Budapest. 169–192.

BIHARI MÓR (1964): Zigány Zoltán, a radikális tanítómozgalom vezetője. *Pedagógiai Szemle* 14. évf. 11. sz. 1040–1056.

BÖLÖNYI JÓZSEF (1978): *Magyarország kormányai 1848–1975* (Magyar Országos Levéltár kiadványai, IV. Levéltartan és történeti forrástudományok 2.) Budapest.

BUZÁS LÁSZLÓ (1972): *Makói hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1870–1970*. A Makói Múzeum Füzetei 10. Makó. 23.

HAVASMEZŐI GERGELY (2010): A Vörös Újság. Egy kommunista lap a Népköztársaságban és a Tanácsköztársaságban, 1918–1919. *Filológia* 1. évf. 1. sz. 30–81.

Istók Irén naplója I-V. MNL CSCSVL ML, 15.50.

MICSÁK MÁRTON (1928): *Csanád–Arad–Torontál Vármegye Közigazgatási Bizottságának jelentése az 1927-ik évről*. Makó. 171–190.

ORBÁN IMRE (2004): *Egyházi beszámolók az 1918-1919-es forradalmak makói eseményeiről és a város megszállásáról*. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Historica 7. Szerk.: Zombori István. Szeged. 181–206.

ORBÁN IMRE (2021): Az egyházak helyzete Makón az őszirózsás forradalom idején. *Belvedere Meridionale* 33. évf. 2. sz. 5–39. <https://doi.org/10.14232/belv.2021.2.1>

SIMON GYULA (1964): Zigány Zoltán (1864–1921). *Köznevelés* 20. évf. 22. sz. (1964. november 20.) 861–863.

SZABÓ VIKTOR (2019): *A kommunizmus bővületében – A Magyarországi Tanácsköztársaság propagandája*. Budapest, TIT Teleki László Ismeretterjesztő Egyesület.

TARNAY IVOR (1929): *Makó városa a háború alatt*. In Barna János (szerk.): *Magyar városok monográfiája* 6. Makó és Csanád-Torontál vármegyei községek. Budapest. 13–81.

TENGELY ADRIEN (2011): *A magyar egyházak a forradalom korában*. Eger, Liceum Kiadó.

TENGELY ADRIENN (2017): Kell-e hittan az iskolában? Kísérlet a vallásoktatás eltörlésére az őszirózsás forradalom idején. *Neveléstörténet* 14. évf. 3-4. sz. 2017. 38–53.

Sajtóforrások

A „Néptanítók Lapja”-nak új szerkesztősége. *Országos Középiskolai Tanáregyesület Közlönye* 52. évf. 7-8. sz. (1918. december 1.) 141.

A bajor állam alaptörvénye. *Néptanítók Lapja* 51. évf. 2. sz. (1919. január 9.) 12-13.

A csuhások nem nyughatnak. *Vörös Hírlap* 1. évf. 53. sz. (1919. április 5.) 4.

A forradalmi törvényszék ítéletei. *Vörös Hírlap* 1. évf. 70. sz. (1919. április 26.) 3.

A hazai tanügyi lapokból. *Néptanítók Lapja* 53. évf. 13-14. sz. (1920. április 1.) 16.

- A kommunista társadalmi rend és vallás. *Vörös Hírlap* 1. évf. 56. sz. (1919. április 9.) 2.
- A kommunisták (bolsevikék) programja. *Vörös Hírlap* 1. évf. 59. sz. (1919. április 3.) 5.
- A községi és felekezeti tanintézetek a Tanácsköztársaság kezelésében. *Vörös Hírlap* 1. évf. 62. sz. (1919. április 16.) 2.
- A szocialista tanítók szakszervezetének alakuló közgyűlése. *Néptanítók Lapja* 52. évf. 2. sz. (1919. január 9.) 9–10.
- A vallás szabad gyakorlása. *Pesti Hírlap* 41. évf. 92. sz. (1919. április 18.) 1.
- A vallásoktatás az iskolában. *Néptanítók Lapja* 52. évf. 5-6. sz. (1919. február 6.) 11-12.
- Beköszöntő. *Néptanítók Lapja* 51. évf. 45-46. sz. (1918. november 14.) 2.
- Búcsú Ormos János elvtárstól. *Csongrád Megyei Hírlap* 25. évf. 252. sz. (1968. október 26.) 5.
- BURJÁN KÁROLY: A hitvallásos iskolákról. Magyar Középiskola. 1920.
- Eljött az idő. *Vörös Hírlap* 1. évf. 52. sz. (1919. április 4.) 2.
- FÁBER OSZKÁR: Az állam és az egyház szétválasztása. *Vörös Hírlap* 1. évf. 66. sz. (1919. április 20.) 2.
- Fekete János Lenin. *Vörös Hírlap* 1. évf. 53. sz. (1919. április 5.) 3.
- I. Kivonat a magyarországi kereskedelmi cégjegyzékből.* Központi Értesítő 44. évf. 1. félév. (1919. április 13.) 723-757.
- Jellemképzés a vallásoktatásban.* Néptanítók Lapja 51. évf. 45. sz. (1918. október 31.) 12.
- Megérkeztek...* *Vörös Hírlap* 1. évf. 63. sz. (1919. április 17.) 3.
- Nagy események krónikája.* Néptanítók Lapja 52. évf. 12-14. sz. (1919. április 3.) 1.
- Nem az övék.* Népköztársaság 1. évf. 47. sz. (1919. március 29.) 1.
- Olvasóinkhoz.* *Vörös Hírlap* 1. évf. 66. sz. (1919. április 20.) 4.
- PERZSIÁN (sic) Ádám: A katolikus papsághoz. *Vörös Hírlap* 1. évf. 45. sz. (1919. március 27.) 2.
- PÉTER LÁSZLÓ: Vásárhelyi Kálmán a Tanácsköztársaság makói hősi halottja. *Viharsarok* 9. évf. 68. sz. (1953. március 21.) 2.
- Pör a szegedi kormánypárti lap elbocsájtott munkatársa és a makói „Vörös Hírlap” körül. *Délmagyarország* 7. évf. 36. sz. (1931. február 14.) 3.
- Szerkesztői üzenet. *Néptanítók Lapja* 52. évf. 12-14. sz. (1919. április 3.) 43.
- SZOBOSZLAI Imre: *Mi az?* *Vörös Hírlap*, 1. évf. 68. sz. (1919. április 24.) 2.
- Tanítók gyűlései. A miniszter a fővárosi tanítók között. *Néptanítók Lapja* 52. évf. 12-14. sz. (1919. április 3.) 41–42.
- Tanítónők helyettesítése. *Vörös Hírlap* 1. évf. 55. sz. (1919. április 8.) 5.
- Új világnak megyünk elébe.* *Néptanítók Lapja* 51. évf./51-52. sz. (1918. december 16.) 12.

Újra márványtábla örzi Makón Vásárhelyi Kálmán emlékéért. *Csongrád Megyei Hírlap* 2. évf. 70. sz. (1957. március 24.) 3.

Vallás és vallástanítás. *Pesti Hírlap* 41. évf. 98. sz. (1919. április 25.) 7.

Vallási viszonyok Japánban. *Néptanítók Lapja* 52. évf. 8-9. sz. (1919. február 27.) 17–18.

Vásárhelyi elvtárs programbeszéde. (sic) *Vörös Hírlap* 1. évf. 50. sz. (1919. április 2.) 1–2.

VÁSÁRHELYI KÁLMÁN (1919): A kommunizmus erkölcsi törvényei. *Vörös Hírlap* 1. évf. 50. sz. (1919. április 2.) 1.

VÁSÁRHELYI KÁLMÁN (1919) Földműves proletárok! *Népköztársaság* 1. évf. 49. sz. (1919. április 1.) 2.

Vásárhelyi Kálmánt agyonverték. *Vörös Hírlap* 1. évf. 68. sz. (1919. április 24.) 3.

Viasz-sárga. *Vörös Hírlap* 1. évf. 71. sz. (1919. április 27.) 2.

ZIGÁNY ZOLTÁN (1919): Dr. Kunfi Zsigmond közoktatási magyar miniszter. *Néptanítók Lapja* 52. évf. 4. sz. (1919. január 23.) 1–2.

ZIGÁNY ZOLTÁN (1919. I. – VI.): A vallásoktatás problémái I- VI. I. *Néptanítók Lapja* 52. évf. 5-6. sz. (1919. február 6.) 1-2. II. *Néptanítók Lapja* 52. évf. 7. sz. (1919. február 13.) 1-2. III. *Néptanítók Lapja* 52. évf. 8-9. sz. (1919. február 27.) 1-2. IV. *Néptanítók Lapja* 52. évf. 10-11. sz. (1919. március 13.) 1-2. V. *Néptanítók Lapja* 2. évf. 12-14. sz. (1919. április 3.) 6-7. VI. *Néptanítók Lapja* 2. évf. 12-14. sz. (1919. április 3.) 7-8.

ZIGÁNY ZOLTÁN: A propaganda. *Néptanítók Lapja* 52. évf. 26. sz. (1919. június 26.) 1-2.

Rövidítések

CSMH: Csongrád Megyei Hírlap

DM: Délmagyarország

KÉ: Központi Értesítő

MNL CSCSVL ML: Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltár Makói Levéltára

NK: Népköztársaság

NL: Néptanítók Lapja

OKTK: Országos Középiskolai Tanáregyesület Közlönye.

PH: Pesti Hírlap

VH: Vörös Hírlap

VS: Viharsarok